

www.jasqazaq.kz

vk.com.jasqazaq

Jasqazaq

Жас қазак

JAS QAZAQ

ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ, ТАНЫМДЫҚ, АҚПАРАТТЫҚ-САРАПТАМАЛЫҚ ЖАСТАР АПТАЛЫҚ ГАЗЕТІ

Газет
2005 жылдың
7 қаңтарынан
шыға бастады

№39

(871)

1 қазан

2021 жыл

МӘСЕЛЕ

СЕМЕЙ ҚАШАН ҚАЛА БОЛДЫ?

Семейдің қала мәртебесін алғанына қанша жыл болды? Дәл осы сұрақ қазір шығыстағы өлкетанушылар мен тарихшылардың бас ауруына айналды. Себебі Семейде жыл сайын қыркүйектің соңғы жексенбісі қала күні тойланады. Бірақ шаһардың алғашқы іргетасы қашан қаланғанын ешкім нақты айта алмай отыр. Бірі әскери қамал «Семьпалат»-тың іргетасы қаланғанда қала болды десе, енді бірі одан өріде Қимақ-Қыпшақ мемлекетінің астанасы болғанын алға тартады. Қос тарап осылай қырық пышақ болып жүргенімен, жергілікті билік қаланың жасын анықтауға асығатын емес.

Ертіс сағасында жатқан Семейдің көне қала екені бесенеден белгілі. Ғұндар мен көне түркі заманын былай қойғанда, кезінде Қимақ-Қыпшақ мемлекетінің астанасы болған. Сондықтан тарихшылар мен зерттеушілер шаһар тарихын осы тұстан санаған жөн дейді. Олардың айтуынша, Қимақ қағанаты құлағанымен, Ұлы Жібек жолының бойына тұрғызылған астанасы бәз калпында сақталыпты. Оны дәлелдейтін археологиялық ескерткіштер де, жазба мағлұматтар да жеткілікті көрінеді. Тарихшы Асан Омаров былай дейді: «840 жыл. Бұл тарихта белгілі дата. Батыс Сібір мен Шығыс Сібірде болған ұйғыр қағанаты құлады. Сонда үлкен тайпалар жан-жаққа кетті. Оның жеті тайпасы Ертістің жағасына келді. Семейдің тарихын сол кезден санаған жөн».

Жергілікті тарихшылар шаһардың қала мәртебесін алғанына 1150 жыл болғанын айтады. Бірақ мұнымен өлкетанушылар келіспей отыр. Олар Семей 1718 жылы қала атанды деп отыр, яғни он жағалауда І Петр патшаның жарлығы бойынша әскери қамал «Семьпалат-тын» іргетасы қаланған. «Сол заманда керілген қой терісіне жасалған қаланың гербі белгіленген екен. Онда кәдімгі жеті ғимарат (палата) бейнеленіп, содан бері біз орысша айтып жүрген Семипалатинск атанып кеткен», — дейді өлкетанушы Павел Жуков. Сөйтіп ол сөзін былай жалғастырады: «Біздің қалаға 303 жыл. 1781 қала мәртебесін алған. Осы тұстан санап қала күнін бекітіп тойлаған жөн. Арғы дәуірден санауға болмайды. Ол кезде бұл өлкеде халық тұрғаны ақиқат.

(Жалғасы 3-бетте)

РУХАНИЯТ

ШӨЛ ДАЛАНЫ ЖАРЫП АҚҚАН ДАРИЯ

Өткеннің өрнегін, бүгіннің бергенін санаға салып, салмақтап қарасаң, тиегі ағытылып, тілі шешіліп, көп жайт көңілдің тақтасына түсе қалады. Кеңес заманында «Москва слезам не верит» деген фильм көргенім әлі есімде. Сонда бір кейіпкердің, «болашақта ақпарат құралдарынан телевизия ғана қалады» дегені бар. Бүгін де дәстүрлі БАҚ-тың, әсіресе, мерзімді баспасөздің күнін қараң қалдырып, онлайн медиаға мүмкіндіктер ашылады деп жататындар баршылық. Олар «инфодемия» (ақпараттық пандемия) өршіп тұрса да, «болашақ – интернетте» деп есептейді...

(Жалғасы 6-бетте)

ЖЕДЕЛ СҰХБАТ

Парламент Сенатының депутаты Нұржан Нұрсипатов депутаттық сауал жолдап, қыр астында тұрған қысқы Олимпиада ойындарына дайындық барысына алаңдаушылық білдірген болатын. «2022 жылдың 4-20 ақпан аралығында Бейжіңде XXIV қысқы Олимпиада ойындары өтеді, яғни басталуына бес айдан аз уақыт қалды. Осы орайда өткен жазғы Олимпиада нәтижесінің қайталануын бәріміз де қаламаймыз. Осыған байланысты алдағы ойындарға дайындық деңгейі қандай? Токиодағы жағдайдың қайталанбауы үшін не істеу керек? Біздің «қысқы» құраманы іріктеу, жаттықтыру және қаржыландыру жұмыстары қалай жүргізіледі деген сұрақтар туындайды» деген еді.

Мәдениет және спорт министріне депутаттық сауал жолдаған сенаторға хабарласып, өз сауалымызды қойдық.

Нұржан НҰРСИПАТОВ, Сенат депутаты:

СПОРТ КЕШЕНДЕРІ ҚАҢЫРАП ТҰР

Jas qazaq: Нұржан Нұрланбекұлы, қысқы Олимпиада ойындарына дайындықтың барысы туралы құлағдар етуді сұрадыңыз. Одан сырт, балалар мен жасөспірімдерді спортқа баулу мәселесін де орынды айттыңыз.

Нұржан Нұрсипатов: Жалпы біздің Жаратқанның тарту еткен сыйы көп. Тұмса табиғатымыз қысқы спорт түрлерін түрлендіріп, дамытуға сұранып-ақ тұр. Бізде қыруар қаражатқа спорт кешендері салынды, салынып та жатыр. Солардың басым көпшілігінің есігінде құлып тұрады. Балаларға тегін үйірме деп неге ашып бермейміз? Карантиндік шектеу енгізілгені мүлде қаңырап бос қалды.

Қайбір жылы Шортандыдан шаңғымен тұғырдан секіру кешені салынды. Ал сіз естідіңіз бе, осы спорт кешенінде әзірлік жүргізіп, халықаралық сайыстарда жүлде алған спортшыны? Болмаса, қисапсыз қаражатқа салынған кешенде қандай да бір әлемдік сайыс, салмағы басым халықаралық турнир өтті ме? Өз басым естіген жоқпын. Осындай кешендер салынды ма, балалар игілігін көруі керек. Егер спортшылар әзірлік жүргізсе, жаттығудың нәтижесін көрсеткен қандай да бір турнирден олжалы оралса, дерегі айтылуы қажет еді. Мұның бірі де жоқ. Осындай спорт кешендері балалар мен жасөспірімдерге есігін айқара ашуы керек. Таланттар ауылдан шығады. Ауылдық жерлерден де спорт орталықтары ашылып, талапты балаларды жинасақ, біз чемпиондарды өсіріп шығарар едік. Жүйесіздік басым спорт саласында. Соның кесірін, міне, Токио Олимпиадасы көрсетіп берді. Мемлекет қазынасынан бөлінетін қаражат көлемінен ешқандай да шектеу, қиып тастау жоқ. Ақша мол, соны дұрыс игеру, оңтайлы жұмсау механизмі мен тетігі дұрыс болмай тұр.

(Жалғасы 3-бетте)

OIL

БИРЖАМЕТР

DOLLAR
425,3

EURO
497

РУБЛЬ
5,9

АҚСАҚ АУДАРМА

(Бұл туралы 8-беттен оқыңыз)

ЖИЫН-ТЕРІМ НАУҚАНЫ

Ағымдағы жыл еліміздің агроөнеркәсіп кешені үшін күрделі болды. Ауа райының қолайсыздығы біраз қиындық туғызды. Соған қарамастан, егін жинау науқаны уақытында басталды. Бұл туралы ауыл шаруашылығы бірінші вице-министрі Айдарбек Сапаровтың қатысуымен өткен брифингте сөз етілді.

істейтін ауыл шаруашылығы кәсіпорындары 20 ц/га және одан жоғары өнімділікке шығуға мүмкіндіктері бар. Мысалы, «Максимовское» ЖШС-да астық өнімділігі 21 ц/га құраса, «Тұқым» ЖШС орташа өнімділікті 18,7 ц/га жеткізуді жоспарлап отыр.

Үстіміздегі жылы дәнді және дәнді-бұршақ дақылдардың болжамдалған мөлшері 16 млн тоннаны, орташа шығымдылық 10,1

бөлке әлеуметтік нан 78-80 тенге көлемінде. Егер астық қымбаттайтын болса, әкімшілік тетіктері қолданылады».

Биылғы көктем айларында елімізде картоп бағасының шарықтағаны мәлім. Еске түсірсек, картоптың бір келісі 500 тенгеге жеткен еді. Ал сәбіздің бір келісі кей өңірде 700-800 тенгеден сатылды. Алдағы кезде көкөніс бағасы көтеріле ме? Бұл туралы ауыл шаруашылығы

министрлігі өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру және қайта өңдеу департаментінің директоры Азат Сұлтанов айтып берді: «Қазір өңір әкімдіктері алдындағы кезек күттірмейтін іс — картоп өндірушілермен келісімшартқа отырып, картоп қорын жасақтау. Ол үшін министрлік тарапынан барлық жағдай жасалған. Әр әкімдікке картоп өндірушілердің тізімін бердік. Бізде картоп өндіретін 4 аймақ бар: Павлодар, Қарағанды, СКО және Ақмола облыстары. Егер әкімдіктер картоп қорын қазірден бастап жасақтаса, тапшылық пен баға өсімі болмайды. Қордағы өнім келесі жылдың мамыр айына дейін жетсе, одан әрі көктемгі жана картоп науқаны басталады».

Оның айтуынша, отандық картоп өндірушілер баға тұрақтылығын сақтап, өнім тапшылығы болмауы үшін келісімшартқа отыруды ұсынып отыр. «Әрине, маусымдық баға өсімі күтіледі.

НАН ҚЫМБАТТАМАЙДЫ. КАРТОП ПЕН СӘБІЗ ШЕ?

Оның айтуынша, биыл астық жоспарлағаннан аз болады. «Біріншіден, айының 20-да астық жинау науқанына кірістік. Шындығын айтқанда, егін жинау қиын жағдайда өтіп жатыр. Астық жоспарлағаннан аз болады. Барлығы ауа райына байланысты. Өйткені Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстанда 12-15 күнге дейін жауын жауды», — деп атап өтті ол.

Егін жинау қарқыны өткен жылмен салыстырғанда жоғары. Шаруалар барлық қажетті ресурстармен, оның ішінде қаржыландыру, жанар-жағармай, техника, қосалқы бөлшектер, тұқым, өсімдіктерді қорғау құралдарымен толық қамтамасыз етілген.

28 қыркүйегіндегі мәлімет бойынша, 15,5 млн гектар жердегі дәнді және дәнді-бұршақты дақыл жиналды. Бұл жалпы жинау алаңының 97,9 пайызын құрайды. Орташа өнімділік гектарына 9,7 центнерден айналып, 15 млн тонна астық түсті. Оның ішінде 11,7 млн тоннасы — бидай.

Айдарбек Сапаров атап өткендей, барлық тиісті агротехнологияларды сақтап, жұмыс

центнерді құрайды. Ал бытырдан қалған астықтың көлемі — 3,5 млн тонна, оның 2,8 млн тоннасы — бидай.

Қазір элеваторларда астықты қабылдау үзіліссіз жүріп жатыр. Елдегі астық сақтаудың жалпы сыйымдылығы 29 млн тоннаны құрайды. Вице-министрдің айтуынша, бұл болжамды өнімді сақтау үшін жеткілікті.

«Лицензияланған элеваторларға 2,6 млн тонна астық келіп түсті. Оның 91 пайызы бірінші, екінші, үшінші класты жоғары сапаға жатады. 2020 жылы бұл көрсеткіш 83,8 пайыз деңгейінде болған», — деді А.Сапаров.

Астық жинауды қаржыландыруға келсек, биыл егін егу-жинау жұмыстарын қаржыландыру үшін «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ 60 млрд тенге бөлген. Екі мыңнан астам аграрлық-өнеркәсіптік кешені (АӨК) қаржыландырылды. «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ өз қаржысынан қосымша 10 млрд тенге бөлді.

Вице-министр жұртты толғандыратын нан бағасына қатысты өз ойын жеткізді: «Менің ойымша, астық жеткілікті болады. Нан бағасы тұрақты болып келе жатыр. Бір

Бірақ баға қолжетімді болады. Біздің болжамымызға сәйкес, келер жылы маусым кезінде картоптың келісі 200-250 тенгені құраса, сәбіз бен қызылшаның бағасы 300 тенгеге дейін барып қалады деп жоспарланып отыр», — дейді А.Сұлтанов.

Сондай-ақ ол Ауғанстанға астық экспорттауға қатысты түсініктеме берді: «Біздің ел үшін Ауғанстан — астық пен ұн экспорттау нарығындағы стратегиялық серіктесіміз. Аталған елдегі саяси жағдайға байланысты астық пен бидай жөнелту уақытша тоқтатылған еді. Қазіргі уақытта бизнес және тасымалдаушылардың ақпаратына сәйкес, төлем және астық вагондарын жеткізу мәселесі шешілді. Сондықтан қазіргі уақытта астық жөнелтуде проблема жоқ. Жалпы Қазақстан мен Ауғанстан арасындағы бизнес серіктестік жақсы жолға қойылған. Осы орайда ол елге отандық өнімдерді жөнелту өз деңгейінде жүріп жатыр. Бүгінде Ауғанстанға 199 мың тонна ұн мен 33 мың тонна астық жөнелтілді».

Талап ТІЛЕГЕН

Депутат сауалы

ЖУРНАЛИСТ МӘРТЕБЕСІН КӨТЕРЕТІН КЕЗ КЕЛДІ!

Президенттің 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын енгізу қажеттігі атап өтілді.

Тәуелсіздік жылдарында елдегі ақпарат құралдарының саны 407-ден 4,5 мыңға көбейді. Жалпы ел аумағында қазіргі таңда 184 телеарна, 79 радио, 790 ақпараттық агенттік бар. 2 964 мерзімді баспасөз басылымдары немесе 1859 газет және 1105 журнал тіркелген.

Бүгінде журналистін қоғамдағы орны зандылық тұрғыдан еш айқындалмаған. Соның салдарынан қазір журналист — не мемлекеттік қызметші, не азаматтық қызметші, не кәсіпкер санатында жоқ белгісіз тұлға.

Еліміздегі «БАҚ туралы» заңда және Еңбек кодексінде журналистердің мәртебесі мен кепілдіктері туралы ешқандай бап жоқ. Анығырақ айтсақ, «БАҚ туралы» заңның 20-бабындағы 10 құқығы мен 21-бабындағы 5 міндеті ғана жазылған. Еңбек кодексінде мәртебе жөнінде бір ауыз сөз, тіпті «Журналистердің еңбек ету құқықтары» деген бөлім де жоқ.

Ақпаратқа қолжетімділік саласында жеке реттеуді қажет ететін мәселелер баршылық. Кейбір шенеуніктер төтенше жағдайлар кезінде журналистердің сұрағына кәсіби деңгейде жауап беруге дайын болмай жатады. Кәсіби қызметін атқарып жүрген тілшіге келергі келтіру — халық пен мемлекетті ақпарат алу мүмкіндігінен айыру деген сөз.

Көршіміз Ресейдегі жағдай мүлдем басқаша. Журналистердің кәсіби міндетіне келергі келтіргендер, журналистерге шабуыл жасағандар 6 жылға дейін түрмеге қамалатын арнайы бап енгізілген.

Қазақстанда 100 мың тұрғынға 445 полиция қызметкері келеді екен. Әлемдік стандартта 300-ден аспау керек. Соншама полицияға қаншама жеңілдіктер қарастырылған. Таяуда олардың жалақысы тағы да айтарлықтай көтерілді. Ал бүкіл Қазақстанда журналистер саны 4 мыңнан сәл-ақ асады. Елдік пен мемлекеттілік ісіне тікелей қызмет етіп отырған журналистерге неге сондай жағдай жасалмайды?

Ұлыбританияның «The Sunday Times» басылымының жазуынша, журналистерде стресс жағдайларының туу ықтималдығы кәдімгі әскери ұшқыш, таксист, өрт сөндіруші сияқты мамандық иелерінен де жоғары. Әсіресе, шиеленіс нүктелерінде, әлеуметтік сілкіністер болған тұстарда журналистер өмірі қауіпке толы болатыны анық. Пандемия кезінде 200-ге тарта журналист пен жазушы өмірден өтті.

АҚШ-та журналистердің жалақысы жылына \$28 мың (10 млн тең) мен \$75 мың (28 млн тең)

аралығында. Ал бізде бір жылда табатыны 3 мың мен 5 мың доллар шамасында.

Түркияда журналистерге бірқатар әлеуметтік жеңілдіктер бар. Мына көрші Ресейдің өзінде журналистерге мобильдік байланыс, көлік, қонақ үй, несие алуға жеңілдіктер жасау туралы мәселелер көтеріліп жатыр.

Әзірбайжан елінде БАҚ-ты Мемлекеттік қолдау қоры жұмыс істейді. Бакуде журналистерге арнап, әрқайсысы 250 пәтерлік тоғыз қабатты екі үй салынып, пайдалануға берілген. Бізде мұның бәрі арман ғана. Жас журналистер шиеттей бала-шағасымен пәтер жағалап жүр. Елдегі тұрғын үй бағдарламаларына қатыса алмайды. Әлеуметтік тұрғыдан мүлдем қорғалмаған. Бұдан отыз жыл бұрын Шерхан Мұртазаның бастамасымен Алматыда Абай мен Саин даңғылдарының қиылысында журналистерге арнап үй салынғанын білеміз. Отандық құрылыс компаниялары сондай тәжірибені Астана мен Алматыда қайта жандандырса, үлкен сауапқа кенелер еді.

Отандық масс-медиа «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасының пәрменді құралы болуы тиіс.

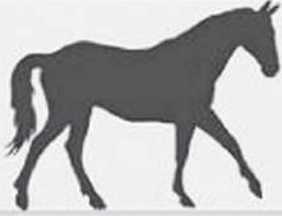
Журналистерге сот, прокуратура, ішкі істер, адвокат, нотариус сияқты нақты мәртебе беретін кез келді.

Ақпарат саласын дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған Ұлттық жоспарын жаңадан жасау қажет.

Бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалынсыз қоғамды демократияландыру мүмкін емес. Сондықтан Бұқаралық ақпарат құралдары қызметкерлерін арнайы әлеуметтік мәртебе арқылы қолдауды әрі қорғауды ұсынамыз. Бұл үшін «Журналист мәртебесі туралы» арнайы заң қабылдау қажет деп ойлаймыз.

Нұртөре ЖҮСП, Сенат депутаты

Кесте	ЕТ БАҒАСЫ	
	(2021 жыл, қыркүйек)	
		ҚОЙ ЕТІ 2400-2600 ТЕҢГЕ (14,9%)
		ЖЫЛҚЫ ЕТІ 3200-3300 ТЕҢГЕ (9,4%)
		СИЫР ЕТІ 2500-2600 ТЕҢГЕ (7,8%)
		ҚҰС ЕТІ 1300-1500 ТЕҢГЕ (3,2%)

Дереккөзі: ktk.kz

Аптаның айтары

«БІЗ БИЫЛДАН БАСТАП ЖЕКЕЛЕГЕН УНИВЕРСИТЕТТЕРМЕН МЕМОРАНДУМҒА ҚОЛ ҚОЙДЫҚ. БҰДАН БЫЛАЙ МЕДИЦИНА, АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ, ЭКОЛОГИЯ, ДІН ЖӘНЕ Т.Б. САЛАЛЫҚ ЖУРНАЛИСТЕРДІ ДАЙЫНДАЙМЫЗ. ОЛАР БЕЛГІЛІ БІР САЛАНЫҢ ҚЫР-СЫРЫН МЕҢГЕРУІ ТИІС. ҚАЗІРДІҢ ӨЗІНДЕ ОСЫ БАҒЫТТА 300-ГЕ ЖҰЫҚ ЖУРНАЛИСТ СЕРТИФИКАТ АЛДЫ. БҰЛ ЖҰМЫС ӘРМЕН ҚАРАЙ ЖАЛҒАСАДЫ. МИНИСТРАЛІК ЖУРНАЛИСТИКАНЫ ДАМУТҒА МҮДДЕЛІ. МҰНДАҒЫ МӘСЕЛЕ ЖУРНАЛИСТИКА ФАКУЛЬТЕТЕРІНДЕ БЕРІЛЕТІН БІЛІМГЕ КЕЛІП ТІРЕЛЕДІ. БИЫЛ ҚАНДАЙ ДА БІР ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ, ҚАНДАЙ ДА БІР ФАКУЛЬТЕТТІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ БОЛМАСА, БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІНЕ ОҚУ ЖОСПАРЫН ЗЕРДЕЛЕУ ТУРАЛЫ ҰСЫНЫМДАР БЕРУ МІНДЕТІ ТҰР».

Аида БАЛАЕВА, ақпарат және қоғамдық даму министрі

Мәселе

(Басы 1-бетте)

Біз жергілікті билікке қанша мәрте өтініш жасадық. Топ құрып, тарихын зерделеп қала күнін нақты бекітіп беріндер деп. Бірақ әлі үнсіз жатыр.

Осылайша, өлкетанушылар мен тарихшылар шаһар тарихын нақтылауда бір тоқтамға келе алмай отыр. Олар неше рет хат жолдағанымен, жергілікті билік үнсіз. Аткаминерлер қала күнін әр жылдың қыркүйек айының соңғы жексенбісіне

СЕМЕЙ ҚАШАН ҚАЛА БОЛДЫ?

белгілеп қойған. Әйтсе де, қала мәртебесін алғанына қанша жыл болғанын нақты ешкім білмейді. Сондықтан әкімдік өкілдері арнайы топ құрып, Семейдің

құрылған жылын анықтамақ ниетте екен.

Семей қалалық ішкі саясат бөлімінің жетекшісі Айбек Самат: *«Қаланың жасын анықтау мәселесі бойынша санақ жүргізетін топ құруды ұсынамыз. Оның құрамына тарихшылар, өлкетанушылар және археологтар, басқа да мамандар кіруі қажет. Жергілікті билік барлығын қабылдауға дайын»,* — дейді.

Демек небір ұйлар туылған топырақтың қала болып құрылғанына қанша жыл болғаны алдағы уақытта анықталады. Бір анығы, бұл шаһардың тарихы тереңде жатқаны белгілі. Тіпті «Қобыланды» эпосында «Ертістің жағасында қос қала бар, оның бірі сырлы қала, енді бірі қырлы қала» дегені Семейдің сол тұста шаһар болғанын мензейтіндей. Сондықтан тарихшылар мұрағаттар мен қолжазбалардағы деректерге сүйене отырып, қаланың 1150 жыл бұрын құрылғанын дәлелдеп көркемші. Тіпті қала таңбасын жанартпақ ниетте екен.

Диас НҰРАҚЫН

Жедел сұхбат

(Басы 1-бетте)

Қысқы туризм дегенің де — табыстың тұма бұлағы. Шығысымыздағы Алтай тауын туристер «Алтай Альпісі» деп атап, шаңғы тебуге келеді. Жергілікті кәсіпкер азаматтар Нұртау деп аталатын тау бөктеріне шаңғымен сырғанау алаңын ашып қойған. Ресейден басқа да елдерден қыс мезгілінде сырғанауға келушілер көп. Қысқы спорт түрлеріне арнап салынған кешендерді тиімді пайдаланып, халықтың игілігіне жарату ісін жандандыру керек.

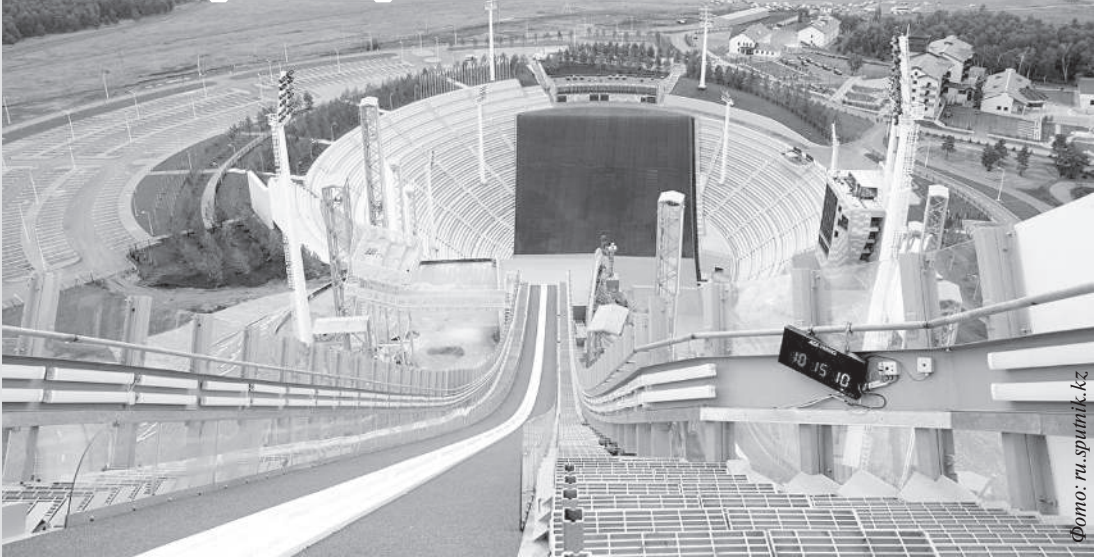
Қысқы спорт түрлерінің кенже қалуының бір кілтінаны білікті маман тапшылығында. Білікті бапкерлерді зейнет жасына шықты деп шеттетіп жіберген әсте дұрыс емес. Әрине, бәрін де зейнет жасына жеткеніне қарамастан, жібермей ұстауға болмас. Десе де, талантты бапкерлердің білім, білігін жас буын үйренуі үшін ұстап тұруға болады. Шетелден бапкер, мамандарды шақыртады. Олар біздің жер жағдайымыздан бейхабар, менталитетімізді де түсінбейді. Келеді де қомақты айлығын алып, шайқап есіп, сүзіп ішіп, жіліктің майлы басын ұстап қарнын тоқтап кетеді. Ал нәтиже жоқ. Білікті бапкердің білімін сарып алып, жастарға үйретсек, соның пайдасы мол одан да. Кәсіби спортшыларды, даңқты саңлақтарды мансабын аяқтаған соң жібере салмай, бапкер ретінде алып қалып игілігін көруге болады.

Біздің бала күнімізде спорт үйірмелері тегін болды. Қызығушылықпен, көпке ілесіп боксқа да бардық, күресіп те көрдік,

ала доптың да соңында жүрдік. Сөйтіп әрқайсысына қатысып, соның ішінде қолайына қай спорт түрі жағатынын анықтайсың. Қазір спорт түрлері бойынша үйірмелер көбіне ақылы негізде. Ал оны

Нұржан НҰРСИПАТОВ, Сенат депутаты:

СПОРТ КЕШЕНДЕРІ ҚАҢЫРАП ТҰР

кез келген ата-ананың қалтасы көтере бермейді. Спорт кешендері балаларды тегін қабылдауы керек дейтінім сондықтан.

Jas qazaq: Еліміздің солтүстік, шығыс аймақтарында қыс төрт-бес айға созылады. Таулы аймақтарда шаңғы спортын өрістетуге арналған кешенді бағдарлама қабылдап, іске асыру осы күнге дейін

көтерілген. Бірақ соны сұйылып кеткендей. Осыны қадағалау ісі шатқаяқтап тұр ма?

Нұржан Нұрсипатов: Кешенді бағдарлама түзу, ғұмыры ұзақ болатын жоспар жасаудан алдымызға жан алмаймыз.

Осында қағаз бетінде көркем әдіптеліп жасалған жобаларға қаражат бөлінеді, бірақ соның соңы сиырқұйымшақтанып кетеді. Қадағалау жасалса, бақылау қатаң болса, қазынаның бір тиынына дейін тиімді жұмсалар еді ғой, амал жоқ.

Қуаныш НҰРДАНБЕКҰЛЫ

Мінбер

Тәуелсіздігін алғаннан бері Қазақстан бөлсеңді сыртқы саясат жүргізіп қана қоймай, халықаралық қауіпсіздік пен ынтымақты дамыту бағытында бірталай игі шаруаларды атқарды. ХХІ ғасырда жауапкершілігін сезінуші көз келген мемлекет тек ішкі шаруаларымен немесе өз аймағының шеңберімен шектелгені үлкен қателік. Себебі ғаламдық саясат болсын, экономика, сауда, ақпарат, мәдениет, толып жатқан басқа да салалардағы үрдістерден бірде-бір мемлекет оқшау қала алмайды. Қайта шама-шарқынша жағымды құбылыстарды көдеге асырып, тәуекелдердің алдын алу, халықаралық проблемалардың шешілуіне үлес қосу – заман талсы. Осындай отандық бастамалар қатарында Әлемдік діндер диалогы ерекше орынға ие.

Қарап отырсақ, жер шарында орын алған көптеген шиеленістің астарында діндер мен ұлттар арасындағы араздық жатыр. Олардың қатарында бір ғасырға жакын Араб-Израиль тегекіресін, Үндістан мен Пәкістан арасындағы соғысты, НАТО

ҚАЗАҚ ЖЕРІНДЕ БАЯНДЫ БОЛҒАН ДІНАРАЛЫҚ КЕЛІСІМ

әскерлерінің Ауғанстанда ойран салуын, тағы басқаларын жатқызуда болады. Діни экстремизм, діни терроризм деген ұғымдар да күнделікті сөздігімізге әлдеқашан еніп кеткен. Христиандық Батыстың мұсылмандық Шығыстан үрейленуі, өз кезегінде соңғысы АҚШ пен Еуропаны басқыншы саясаты үшін әшкерелеуі жасырын емес.

Бұның бәрі дінді асыра саясиландырудың, оны өздігіңше бұрмалап, өзгені мәжбүрлеудің салдары. Сонымен қатар түрлі өркениеттер арасындағы түсінбеушілік, шынайы ақпараттың жетіспеуі, дін атаулыны билікке жету немесе арам пияғылдарды іске асыруда бүркеме ретінде пайдалану атаған алауыздықты өршелендіріп отыр. Расында, ешбір дін өшпенділік пен соғысқа үндемейді. Керісінше, өз жамағатын сабырлық пен мейірімге, әділдік пен бейбітшілікке шақырады. Ендеше орын алған қарама-қайшылықтарды еңсерудің, сол арқылы қауіпсіздікті нығайтудың бірден-бір жолы діндер мен өркениеттер диалогын дамыту болып табылады.

Осы міндеттің маңызын ұғына отырып, сондай-ақ Еуропа мен Азияны жалғап тұрған сан ғасырлық тәжірибесіне сүйеніп, Қазақ елінің басшылығы әлемдік діндер көшбасшыларының жиынын өткізуді ұсынды. Алайда алғашында бұл бастама жетекші саясаткерлер мен халықаралық ұйымдардың тарапынан айтарлықтай қолдау таппады. Бір жағынан, «ғаламдық ірі жобаларды алға тарту - алып державалардың ғана еншісі» деген жансақ ұстаным әсер етті. Екінші жағынан, «халықаралық түйткілдерді таркатумен тек саясаткерлер айналысқаны жөн» деген көзқарас басымдыққа ие болды. Десе де, Тұңғыш Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың жеке белсенділігі мен табандылығының, келтірілген дәйектердің арқасында Қазақстанның ұсынысы іс жүзіне асты.

Әлемдік дәстүрлі діндер лидерлерінің алғашқы съезі 2003 жылы Астанада өтті. Оның жұмысына ислам, христиандық, иудаизм, буддизм, индуизм, даосизм, синтоизм сияқты ең үлкен деген конфессиялардың атынан 17 делегация қатысты. Сонымен бірге форумға Біріккен Ұлттар Ұйымы, Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық ұйымы, ЮНЕСКО сынды беделді ұйымдардың өкілдері атсалысты. Съезд жайындағы ұсынысты Джордж Буш, Маргарет Тэтчер, Цзянь Цзemin, Нелсон Мандела, Жискара д'Эстен, Кофи Аннан секілді көрнекті саясаткерлер де қоллады.

Форум барысында дүние жүзіндегі дінаралық қақтығыстардың себептері айқындалып, оларды болдырмау жолдары талқыланды. Өркениеттер арасындағы түсіністік пен сыйластықты тереңдету, дін атын жамылған арандатушы күштерге тойтарыс беруде әлемдік діндер бірлесе әрекет ету жасау

қажеттілігі айтылды. Қол жеткен уағдаластықтар съездің қорытынды декларациясында көрініс тапты. Сондай-ақ жоғары дәрежедегі жиындар аралығында форумның жұмысын үзбей жүргізіп отыру мақсатында оның арнайы Хатшылығы құрылды.

Солан бері Қазақ жерінде ғаламдық діндердің басқосуы дәстүрге айналып, қатары кеңейе түсті. Мәселен, екінші дінаралық саммитке 20 елден 43 делегация қатысса, үшінші саммитке 35 елден 77 делегация қатысты. Бұл жиындарға дүниежүзілік бұқаралық ақпарат құралдары ерекше мән беріп, оның дем берушісі әрі қожайыны ретіндегі Қазақстанның да мерейі үстем болды.

Тарихи мәнге ие төртінші саммит шеңберінде әлемдік діндердің өкілдері Ашаршылық құрбандарына арналған монументтің ашылуына қатысып, қуғын-сүргін көрген азаматтардың мемориалына айналған «Алжир» лагерінде болды. Олардың осында жазықсыз қаза тапқан жандардың рухына арнап бірлескен дұға оқығаны ерекше әсер қалдырды.

Уақыт өте Қазақстан бастамасымен дамып отырған дінаралық диалог әлемдік маңызға ие факторға айналды. Себебі жер шарының түпкір-түпкірінде діни араздық өршіп, қарулы қақтығыстарға өкеліп соғуда. Үлкен қантөгіс те ұсақ-түйек қақтығыстардан басталатыны хақ. Сондықтан дінаралық, конфессияаралық келісімге ерекше мән берген жөн. Мәселенің түп-тамырын Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев әлемдік діндер

лидерлерінің 6-шы съезінде былайша сипаттады: «Ғылыми-техникалық прогрестің дамуы барысында өркениетаралық қақтығыстардың жөнсіздігі айқын көрінеді. Дәл қазір болашақ адамзаттың бет-бейнесі қалыптасуда. Келер ұрпаққа ортақ планетамызды қандай күйде тапсыра аламыз – өркениетіміздің басты проблемасы осы. Біздің үшінші мыңжылдықта өмір сүріп жатқанымызға 18 жыл болды. Алайда бейбітшілік, бақ-береке мен молшылық адамзат дамуының негізгі үрдісіне айнала алмады. Әлемдік қоғамдастық өзара сенімсіздіктің, жек көрушілік пен қақтығыстың иірімінен шыға алмай келеді».

Осыдан 20 жыл бұрын мұсылман имамдарының, иудаизм раввиндерінің, христиандық шіркеу иелерінің бір үстелдің басында отырмақ түгілі, бір ғимараттың ішінде бір уақытта кездестірудің өзі ерсі көрінетін. Қазір бұл мақсат жүзеге асып қана қоймай, түрлі конфессиялардың өкілдері ең күрделі де өткір түйткілдерді шешуге бірлесе үлес қосып отыр. Ал енді бұл шараның нақ Қазақ елінде іске асып отырғаны отандық дипломатияның ірі жетістігі болып табылады.

Қазір съездің жұмыс органы – хатшылықтың осы күзде болатын ХІХ отырысына қызу дайындық жүріп жатыр. Ағымдағы мәселелермен қатар, оның барысында келесі жылға жаспарланған әлемдік діндер лидерлерінің жетінші форумына дайындық барысы, сондай-ақ басқосудың қорытынды құжаттары мен ұйымдастырушылық шаралары пысықталатын болады.

Биыл Қазақстан өз Тәуелсіздігінің 30-жылдығын атап өтуде. Осы мерзім аралығында еліміз түрлі салаларда табыстарға қол жеткізді. Солардың қатарында халықаралық аланда орын алған және елмен елді, діндерді татуластыруға ықпал еткен мәмілегерлік бастамалар айрықша бағаға ие. Мұны әлемнің жетекші мемлекеттері мойындап отыр. Атап айтқанда, Сириядағы азаматтық соғысты тоқтатуға арналған келіссөздерді, Азияда өзара сенім мен іс-қимыл шараларын нығайту бойынша кенесті өткізу, Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық ұйымының саммитін ұйымдастырып, оның тоқырап қалған жұмысына жан бітіру сынды мысалдарды атап өтуге тұрарлық. Соның ішінде Қазақстан қолға алған абыройлы істердің қатарында өзіндік орны бар діндер арасындағы диалог жаһандық және аймақтық бейбітшілікті қамтамасыз етуге өз үлесін қоса бермек.

Расул ЖҰМАЛЫ, саясаттанушы

Түйткін

Жастар арасында әлем чемпионы, Азия чемпионы, жазғы Универсиада ойындарының жеңімпазы, ауыр атлет Альберт Линдердің қазасына қатысты спортшылардан түскен шағымнан кейін арнайы комиссия құрылған болатын. Комиссия Қазақстан ерлер құрамасының аға бапкері Сергей Седовты тергеу жұмыстары аяқталып, шешім шыққанға дейін қызметінен босатты.

Биылғы күз, күз дейміз-ау, тамызда Токио төрінде өткен жазғы Олимпиада ойындарындағы сәтсіздіктен кейін-ақ қазақ спортының қазанында бүрк-сарк кайнаған қайшылықтар сорпа бетін бүркеген көбіктей боп қалқып шықты. Бір емес, бірнеше оқиға дүркін-дүркін орын алып, қоғамның дегбірін қашырып жатыр. Спортты мәдениеттен бөліп алып жеке-дара тізгінін түріп беру жайы бұған дейін де айтылып та, жазылып та келді. Бейбіт күнде елдің атағын аспандатып, байрағымызды желбірететін саланың айналасы қазір даудың астында. Сан тарау тармағында тамырланған жемқорлықты жүйеге айналдырып алғандардың жемсауы жұтып жатыр, тояттар емес.

Күні кеше 25 жасында талантты ауыр атлет өзінің өмірін қиды. Альберт Линдер кімге өкпеледі? Өмірден баз кештіріп, тағдырының тамырын қиятындай жағдайға не итермеледі? Семен Линдер бауырының қамшының сабындай қысқа ғұмырында тау көтеріп жүріп жинаған құнды медальдарын неліктен көмді? Іштегі запыран, бауырынан айырылған қайғының зары ғой. Оңай емес, әрине.

Альберт Линдердің қайғылы қазасынан кейін бауыры Семен Линдер мен ауыр атлет Горичева сұхбат беріп, оның өзіне қол жұмсауына жеке бапкері болған Сергей Седовты айыпты санайтынын айтқан еді. Спорттан шетқақпай көріп, жан бағу үшін көлік жөндеу орталығында, құрылыста нәпақа тапқан Альберт Линдердің келте ғұмыры 25 жасында қиылып түсті.

Оның өз өмірін киноға не себеп екенін арнайы құрылған комиссия мен тергеу ісі анықтайды.

Қыздар боксында өршіген даудың дауылы әлі басылмай тұр.

Мәнерлеп сырғанаушы, Қазақстан спортының тарихында әйелдер арасынан тұңғыш рет әлем чемпионатының жүлдегері атанған Элизабет Тұрсынбаева 21 жасында спорттық мансабын аяқтады. Үлкен спортпен қош айтысуға ауыр жарاقاتының жазылауы себеп. Кіндік қаны Мәскеуде кесіліп, Канада, АҚШ сынды қысқы спортқа алабөтен көңіл бөлетін елдерде шыңдаудан өткен Элизабет Тұрсынбаева 19 жасында

Жапония еліндегі әлем чемпионатының күміс медалін олжалады. Жапондардың Сайтама қаласында өткен әлемдік сайыста еркін бағдарлама кезінде әлемді аузына қаратты. Жер жүзінің тандаулы мәнерлеп сырғанаушы қыздары орындай алмай келе жатқан әдіс бар, «сальхов» деп аталады. Жалпақтап айтқанда, әуеде қалықтап, табаны жерге тигенше төрт мәрте айналу. Төрттік секіру деп тәржімаланған осы әдісті қыздар арасынан әлемде алғаш болып Элизабет Тұрсынбаева орындады. Осы даралығының арқасында әлем чемпионатының күмісіне қол жеткізді. Өткенде Тұрсынбаеваның анасы, Мәскеуде тұратын Падшахан Сұлтанәлиева жергілікті телеарнаға сұхбат беріп, қызының қысқы Олимпиада

ойындарына Қазақстан атынан қатысқанына өкінетінін жеткізді. Оның айтуынша, Қазақстан қысқы спорт түрі, оның ішінде мәнерлеп сырғанау сайысы бойынша әлемде держава саналмайды екен. Сондықтан да Олимпиада ойындары сынды салмағы басым додаларда спортшыға қолдау көрсету кемшін соғатын көрінеді. Анасының сыртта отырып, сынаған сөзі үшін спортшы қыз өз халқынан кешірім сұрады.

Рио Олимпиадасында күміс медаль иеленген Жазира Жаппарқұлды жұрт ұмытпағанымен, спорт шенеуніктері «тізімнен сызып тастапты». Бала күнінен темір көтеріп жаттыққан Жазира 2016 жылғы Олимпиада ойындарынан кейін жаракатын емдегіп, жаттығудан қол үзді. Олимпиаданың күмісімен күптелгенде күмпілдетіп мактау сөзбен семіртіп, өбектеген шенділер спортшының сырқаты сыр беріп, жаттығудан шеттегенде ысырып тастады. Бапкерлік қызмет сұрап, емен есіктерді қаққанымен меселін қайтарып отырған. «Күшіміз барда сарқа пайдаланып, сырқатымыз шыққанда қарайласуды сап тиды» деп ренжіген Жазира Жаппарқұлдың қазақ спортына әлі де қосар үлесі ұшан-теңіз. Соны ұмытпаған жөн.

Жұрт спортқа жауапты шенеуніктердің пікірін білгісі келеді. Шара қолданса дейді. Алайда жоғарыда айтылған дауларға қатысты мәдениет және спорт министрінің қандай да пікір білдіргенін естімедік.

Жалпы спорт саласында қордаланған мәселе көп. Инфрақұрылым жетімсіздігінен де кей студенттер дене шынықтыру сабағын заманауи үлгідегі стадионда емес, ашық алаңқайда өткізіп жүр. Сын садағына жиі ілінген саладағы түйткілдерді шешу – уақыт оздырмайтын шаруа.

Қуаныш РАХМЕТ

Жоба

Қоршаған ортаны қорғау отандық мұнай өңдеу кәсіпорындарының күн тәртібінен ешқашан түскен емес. Бұған еліміздегі байырғы өндіріс ошақтарының бірі – Атырау мұнай өңдеу зауытының экологияны жақсарту жолында атқарып жатқан шаралары айқын дәлел болады. Бұл ретте суды үнемдеу және топырақтың құнарлылығын қалпына келтіру сияқты ауқымды жұмыстарды қамтитын «Tazalyq» жобасына айрықша тоқталған жөн.

Жобаны «ҚазМұнайГаз» ұлттық компаниясы мен Атырау мұнай өңдеу зауыты (*Атырау МӨЗ*) бірлесе жүзеге асырып жатыр. Оның басты мақсаты – өңірдің экологиясын жақсартуға үлес қосу. «TAZALYQ» жобасын қаржыландыру мақсатымен Атырау МӨЗ бен Еуропа қайта құру және даму банкі арасында 80 млн долларға дейінгі соманы құрайтын келісімшартқа қол қойылған болатын.

Бұқаралық ақпарат құралдары өкілдеріне «TAZALYQ» туралы мағлұмат берген Атырау мұнай өңдеу зауытының құрылысты ұйымдастыру бөлімі басшысының орынбасары Қанат Сағызбаевтың айтуынша, жобаны іске асыруға дайындық 2019 жылы басталған. Сол жылы жобалау жүргізіліп, өткен жылы құрылыс жұмыстары қолға алынды. Жоба бойынша механикалық тазарту қондырғысын қайта жаңартып, булану алқабындағы топырақты қайта құнарландыру (*рекультивациялау*) көзделген. Бұл жұмыстар 2023 жылдың соңына дейін толық аяқталуы тиіс.

Қ. Сағызбаев осы кезге дейін жұмыс істеп тұрған механикалық тазарту қондырғысының қуаты сағатына 500 текше метр екенін айта келе, оны екі есеге, яғни 1000 текше метрге жеткізу жоспарланып отырғанын хабарлады. Қондырғыны қайта жаңарту екі кезеңмен жүргізіліп жатыр.

«Өйткені зауыт аумағында жаңа нысанды тұрғызу үшін бос жер қалмады. Сондықтан бірінші кезең аясында бірнеше жаңа нысанның құрылысын салу аяқталды. Ал екінші кезеңде бұрынғы нысанның орнына жаңасы салынады. Осылайша, қайта жаңартылған механикалық тазарту қондырғысының қуаты сағатына 1000 текше метрді құрайтын болады. Жаңа механикалық тазарту нысандарын іске қосу

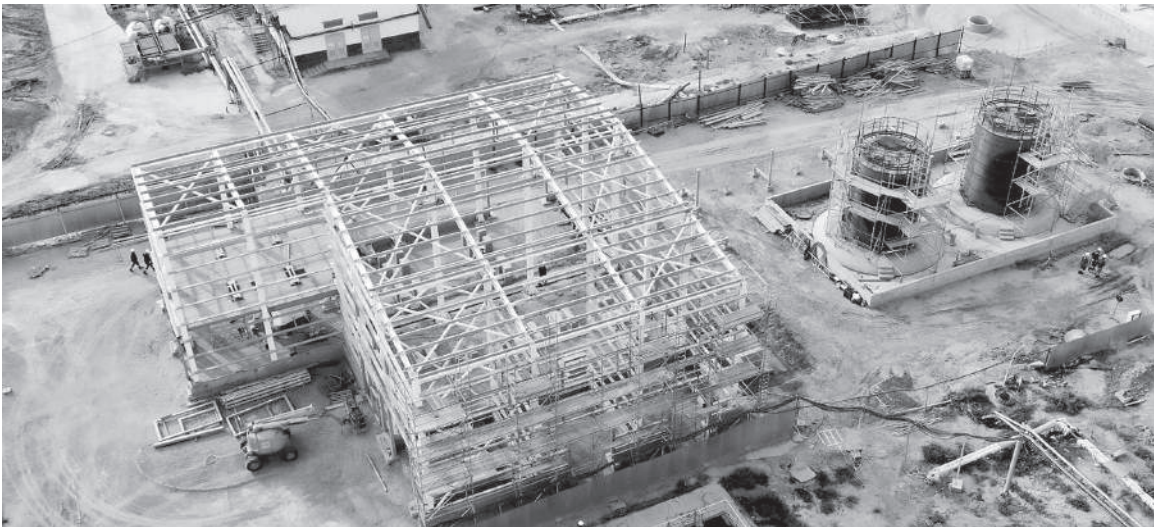

«TAZALYQ» ЖОБАСЫ АТЫРАУДЫҢ ЭКОЛОГИЯСЫН ЖАҚСАРТАДЫ

арқылы Жайық өзенінен алынатын судың мөлшері 10 пайызға төмендейді. Зауыттың тазартылған ағынды суының 15 пайызы өндіріске қайта пайдалану үшін жіберіледі», – дейді Қанат Сағызбаев.

Қазір қалдықтарды алдын ала тазарту және сусыздандыру блоктарында құрылыс-монтаждау жұмыстары жүргізіліп жатыр. Екінші кезең шеңберінде орташаландырғыш және флотация блоктары салынады. Бірінші кезеңнің құрылысын алдағы жылы наурызда аяқтау жоспарланған. Ал механикалық тазарту қондырғысын жаңғырту 2022 жылдың желтоқсан айында толық аяқталады.

Осыған дейін кәсіпорынға тиесілі аумағы 4 секторға бөлінген, тұрғындар арасында «Сасық сай» деп аталатын булану алқабын қалпына келтіру бойынша дайындық жұмыстары жүргізілді. Қазір осы аумақта бірнеше жұмыс қатар жүргізіліп жатыр. Атап айтқанда, қалалық және зауытқа тиесілі бөлік арасындағы бөгеттің, 2-ші және 3-ші секторлар аралығындағы бірінші бөгеттің құрылысы толық аяқталды. Сонымен қатар, 3-ші және 4-ші секторлар арасында орналасқан екінші

өнімді топырақ қабатына сіңіру арқылы жер жырту басталады. Алаңдағы 4 сектор 2023 жылдың қарашасында толығымен қалпына келтірілуі тиіс.

Осы уақытқа дейін Атырау МӨЗ-дің нормативтік-тазартылған саркынды суы

қоршаған ортаны жақсарту және экологиялық тұрғыдан тиімді өндіріс процесін жүргізуге сүбелі үлес қосып отыр.

Нұрғұл НАСЫР,
Атырау облысы

Қазір екіншісі бірі ипотекаға «байланған». Басқаша жолмен қатардағы адамның баспанға қол жеткізуі мүмкін емес. Әйтсе де, екі мыңыншы жылдармен салыстырғанда, бұл нарықта төртіп бар. Оның үстіне, көз келген тұрғын табысына қарай өзіне оңтайлы бағдарламаны таңдай алады. Дегенмен қарыз қамытын сүйреткен адамның өмірі қайбір тыныш болсын? «Ертең төлей алмасам, банк үйімді тартып алар» деп мазасызданып бітеді.

Тапа-тал түсте бес адамды жайратып салған Ақбұлақтағы атқыштың әрекетін ақтаушылардың көп болғаны да содан, бәлкім. Болған жайдың байыбына барғаннан кейін ғана көбінің аузына құм құйылды. Кейбіреуі әлі де өршеленуін қояр емес. Қалай десек те, бұл оқиға көп түйткілдің басын ашты, біраз сауал туындатты.

Несие алушының жалғыз баспанасын банк тартып алуға құқылы ма? Неліктен кепілдікке қойылған жылжымайтын мүлік арзанға сатылады? Жеке сот орындаушылардың әрекеті заң жүзінде қадағалана ма? Қазір жұрт осыған жауап іздейді. Шынымен де, несие келісімшартында көрсетілсе, банктер немесе басқа да қарыз беруші мекемелер төлемін ұзақ уақыт кешіктірген немесе өз міндеттемесін орындаудан бас тартқан адамның кепілге қойған мүлігін иемденуге қажысы бар. Алайда бұл ең ақырғы шара екенін борышкер білуі керек. Банк бас салып үйді тартып алмайды. Ең әуелі қарыз алушының есепшотына жармасады. Содан кейін барып оған тиесілі мүліктің басқа түрлерін, мәселен, автокөлігін есепке алады. Осылардан нәтиже шықпаған соң ғана баспанаға кезек келеді. Халықтың әлеуметтік осал тобына жатпайтын азаматтар заем туралы шартты орындамаса, мүлігі бұғатталады. Оған да қарамай, қарызын төлемей қойса, міне, сол кезде баспанадан айырылу қаупі бар. Сайып келгенде, бәрі несие шарты мен қарыз алушының жауапкершілігіне келіп тіреледі. Дегенмен мәселені сотқа жеткізбей шешуге болады. Кепілдікте тұрған мүлікті банкке өткеннен кейін арнайы аукционға шығармай тұрып қайтаруға болады. Қаржы ұйымдары (*банктер, шағым несие ұйымдары және т.б.*) заемшының құқығын бұзған жағдайда қаржы қызметін тұтынушылар құқығын қорғау департаментіне жүгіну мүмкіндігі тағы бар.

Банктің кепілге қойылған мүлікті арзанға сатуы туралы мәселеге келсек, бес жыл бұрын бұған да тосқауыл қойылған болатын.

Бірақ ол жайында білетіндер кемде-кем. Заннамада ипотекасын төлей алмағандарды қорғайтын нормалар баяғыдан қарастырылған. Айталық, «Жылжымайтын мүлік туралы» заң 1995 жылы қабылданған. Бірақ осы заңның бар екенін, оған қандай өзгерістер енгенін былайғы жұрт біле бермейді. 2015 жылы осы заңға айтарлықтай өзгерістер енгізілді. Соған сәйкес, 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап ипотекалық несие бойынша борышкердің кепілдікте тұрған мүлігін сату тәртібі белгіленді.

Айта кету керек, бұған дейін осы заңда тұрғын үйді соттан тыс сату қағидалары ғана қарастырылды. Ол бойынша банк кепілдікте тұрған мүлікті борышкердің қарызынан аз сомаға сатқан күннің өзінде ипотекалық қарыз алып тұрғанын. Айырмасын банк шығынға жатқызып, борышкер қамыттан құтылатын. Сондықтан банктер қарызын сот арқылы өндіріп алуға тырысатын.

Алайда бес жыл бұрын бұған тосқауыл қойылды. Заңға енгізілген өзгеріске сәйкес, борышкердің баспанасы сатылғаннан кейін оның берешегі түгелдей өтелмесе де (*minmi com шешімі арқылы да*) банк алдындағы міндеттемесі

мен сатылым бағасының айырмасы болған жағдайда несие алушының банкке қарыздар болып қалғанын қалайды. Бірақ бұған қатысты Азаматтық кодекстің 152-ші бабында арнайы норма қарастырылған. Ол бойынша, түйткіл сотқа дейін реттелмеген жағдайда сот банктің өтінішін қараудан бас тартады. Бұл айтылғанның бәрі заңды тұлғаға емес, жеке тұлғаға қатысты екенін ескерген жөн. Қалай десек те, мемлекет несие алушыға өз мүлкін қорғап қалуға барлық мүмкіндікті ұсынады. Мәселе соны біліп, пайдасына жарата білуде.

Жылжымайтын мүлікті бағалау кезінде де несие алушының құқығы қорғалады. Саудаға шығарылатын кезде жылжымайтын мүлік бағасымен борышкер келісіп, қол қоюы тиіс. Егер ол банк ұсынған бағамен келіспесе, мәселені сот шешеді. Сондықтан мұндай құжатқа (*жалпы кез келген*) қол қоймай тұрып, онымен мұқият танысқан дұрыс. Ал егер жылжымайтын мүлік саудасынан түскен қаржы борышкердің қалдық қарызынан асып түссе, айырмасын банк несие алушыға қайтаруы тиіс.

Борышкер қарызын 90 күннен асырып төлемеген жағдайда, банк

Жеке сот орындаушы «әп» дегеннен үйді сатуға кіріспейді. Кейде банк, борышкер және жеке сот орындаушы үш жақты келісімге келіп жатады. Оған қарыз иесінің өзі мүдделі болуы тиіс. Тіпті қарызды өндіру туралы сот шешімінен кейін де жеке сот орындаушы жылжымайтын мүлікті бірден сата алмайды. Ол үшін кепілдікке қойылған мүлік қарызы туралы сот шешімі керек. Бұл процесс қарыз иесінің қатысуынсыз өтуі мүмкін. Дегенмен қарыз кепілдікке қойылған мүліктің 10 пайызынан аспаса, оған қатысты шағым түсіруге борышкердің қажысы бар.

Айрықша тоқталуды қажет ететін бір жағдай, Алматыдағы оқиғадан кейін іле-шала Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі, Алматы әкімдігі, Банк омбудсмені, банктер және қоғамдық бірлестіктер арасында халықтың әлеуметтік осал топтарына (*ХӘОТ*)

БОРЫШКЕР, ҚҰҚЫҒЫҢДЫ БІЛ!

тоқтатылады. Бірақ бұл борышкердің сатуға қоятын басқа мүлігі қол болса, ал табысы ең төменгі жалақыдан аспаған жағдайда ғана жүзеге асады. Сондықтан банктер кепілдікте тұрған мүлікті сотқа дейін жеткізбей сатып жіберуге тырысады. Өйткені міндеттеме

сотқа қарызын қайтару туралы шағым түсіреді. Сот шешімімен борышкерге ерікті түрде міндеттемесін орындау үшін екі ай уақыт беріледі. Егер оны да орындамаса, атқару парағы жеке сот орындаушыға жіберіледі. Ол ең алдымен борышкермен байланысқа шығады.

жататын қарыз алушылардың ипотекалық қарыздары бойынша азаматтардың жалғыз баспанасын сатуды және баспанасынан шығаруды тоқтата тұруды көздейтін Өзара түсіністік және ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды. Құжат халықтың әлеуметтік осал тобына жататын топтардың құқығын қорғауды көздейді. Меморандумға сәйкес, проблемалық берешекті реттеу, баспанасынан шығаруға байланысты мәселені шешу және келісімге қол жеткізу, сондай-ақ қарыз алушының қол жеткізілген келісімді тиісінше орындау кезеңінде банктер:

- *ипотекалық шарттардан құқықтық қатынастар негізінде туындаған берешекті өндіріп алу үшін сот шағым-талаптарын беруді, атқарушылық жазбаны орындау үшін нотариусқа жүгінуді;*
- *банк балансына қабылданғанды қоса алғанда, жалғыз баспанасын сатуды;*
- *қарыз алушыларды, оның ішінде банктің балансындағы осы мүліктің бұрынғы меншік иелерін баспанасынан шығаруды тоқтата тұрады.*

Меморандум бүкіл ел ішінде жарамды. Оны тараптардың орындауы міндет емес және ондағы шарттар ерікті түрде жүзеге асырылады. Әлбетте, мұндай келісімнің қабылданғаны дұрыс. Тек бір «әттеген-айы» былтырлар бері жалғасып келе жатқан карантин шектеулерін есепке алып, пандемиядан зардап шеккендерді де ескеру керек еді.

Нарғұл МЫРЗАХМЕТ

Біздің сұхбат

Жазды жапқан Токио жазғы Олимпиадасынан кейін неге боксшыларға көп шүйлікті жұрт? Көзіқарақты оқырман жақсы біледі. Қазақ елінің спортшылары тәуелсіз елдің атынан Токиоға дейін алты рет жазғы Олимпиада ойындарына қатысты. Осы сайыстарда боксшыларымыз алтынсыз қайтқан емес. Сондықтан да оларға зор сенім артылып, үлкен міндет жүктелді. Олимпиадалық спорт түрлерінің ішінде елімізде боксқа алабөтен көңіл бөлінеді, шұғылданушылардың да саны басым.

Енді аз күнде, нақтырақ айтқанда, 26 қазан мен 6 қараша аралығында Сербияның Белград қаласында бокстан ерлер арасында әлем чемпионаты өтеді. Қазақ боксының тоқырауына не себеп, қайта қаз тұруға қайтпек керек? Білікті бапкер, ел боксының өркендеуіне елеулі үлес қосып келе жатқан Жұмабек Өмірзақовты әңгімеге тартып, көкейдегі күпті ойды ортаға салдық.

Jas qazaq: Қазақ боксының тоқырауына не себеп: бапкер біліктілігі ме, жоқ, әлде буын алмасу процесінің болмауы ма? Бұл мәселе осы саланың пұшпағын илеушілер арасында талқыланды ма?

Жұмабек Өмірзақов: Оқырмандар келмеске кеткен Кеңес одағын көксем отыр демесін, бірақ біз соны көрдік. Сол кезеңде жыл сайын әр спорт түрі бойынша үлкен жиын өтетін. Қатардағы көп жиналыстың бірі емес, талқылау болады. Оған кімдер

Жұмабек ӨМІРЗАҚОВ:

БІЗДІ ЖАРҒА ЖЫҒАТЫН – ЖЕРШІЛДІК

қатысатын: шалғайдағы бапкерлер, спорт мамандары, осы саланы басқаратын жауапты тұлғалар. Жиында жеткен жетістік те сараланады, кемшілік те талқыдан өтеді. Не жетпеді, бабымыз кем болды ма, күшіміз жетпеді ме? Баскадай себеп бар ма? Міне, осындай мәселе талқыланатын. Әрі бұл жыл сайын өткізілді. Енді қараныз, ұмытпасам, 1996 жылы боксқа қатысты жиын өтті, кең ауқымда. Жер-жерден, шалғайдағы елден бапкерлер қатысып, өзінің ой-пікірін ортаға салды. Қандай қордалы мәселелер бар, барлығы тыңдалды дегендей. Содан кейін өз басым мұндай жиынды көргем жок.

Jas qazaq: Бұл жиынның ұтатын тұсы — жас бапкерлердің денгейін көтеруге таптырмас мүмкіндік тудырды ғой.

Жұмабек Өмірзақов: Ұмыттып баралы екем, сондай басқосуларға спорт ардагерлері де қатысып, өздерінің ой-орамын ортаға төгетін, жастармен тәжірибесін бөлісетін. Сосын бапкерлердің білімі мен біліктілігін көтеру мақсатында түрлі семинар өтуші еді. Одақтас республикалардың жетекші жаттықтырушылары арнайы дәріс оқып, жас бапкерлер бір-бірімен шеберлігін бөлісіп, білгенін үйретіп, білмегенін үйреніп, араласу жүретін. Төрешілерді оқыту, турашылдыққа тәрбиелеу. Қазір мұның бірі де жоқ, әркім өз қазанында қайнағанды қабыл көреді.

Jas qazaq: Спорттағы құлдыраудың бірден-бір тетігі бапкердің білігі мен білімінде делініз. Өте дұрыс айтасыз.

Жұмабек Өмірзақов: Қазір нарықтық қоғам. Шынын айтқанда, нан тауып жеу ұайымы басым бапкерлердің көпшілігінде. Неге? Айлық жалақысы мардымсыз, оқу-жаттығу жиынына, жарыстарға деп бөлінген қаражат жетпейді тиісті жерге, жол ортадан бөліске түседі. Басында баспанасы жоқ, пәтер жалдап күнелтетін бапкердің ойында отбасының қамы тұрмағанда қайтеді? Ертеректе айлық жалақы да тәуір, шапаламен қамтамасыз ету де ұзаққа созылмайтын. Нәтижесінде жас бапкерлер беріліп жұмыс істеп, таланттардың томағасын сыпырды. Бапкер ретінде айтайын, бір шәкіртті шыңға шығару үшін, әбден пісіріп, дайындауға бес жыл уақытыңды сарп етесін. Енді ішінде аса талантты, табиғи дарындылары кезігіп, екі-үш жылдың бедерінде нәтиже көрсетуі мүмкін. Сосын қоғамның ауруына айналған кесел бар — бұра тарту деген. Сенің бір жыл бойы тер төгіп дайындаған, баптаған баланды төрешілер түлкібұлан тірліктерімен аяқтан шалып, ұшырып жібереді. Екінші жылы да сондай келенсіздік қайталанса, баланың меселі қайтады, рухы сынады. Сондай төрешілердің бұра тартуынан қаншама талант жанбай жатып өшеді.

Jas qazaq: Біздің боксшылар Орталық Азия елдерінің ішінде өзбек боксшыларынан соңғы жылдары ұтылып жүр. Әсіресе, 2016 жылы өткен Рио Олимпиадасынан кейін Өзбекстан боксы өрлеу жолына түскендей.

Жұмабек Өмірзақов: Менің жеке пікірім, «өзбек боксшыларынан ұтылды» болмаса «біз оларды жеңдік» деп айтқан дұрыс емес. Әркімнің өз жолы бар, таңдаған бағытымен жүреді. Рас, өзбек ағайындардың боксы қарқынды дамып келеді. Тікелей соның әсері деп айтпаймын, бірақ олар жаңағы мен айтқан жиынды әлі күнге өткізеді. Дене шынықтыру институттары арасында америкалық боксшы Джексон атындағы және Андрей Борзенконы еске алуға арналған турнир өтеді Өзбекстанда. Бір жолы соған елімізден шәкірттерімді алып бардым. Өзбекстанның әр аймағынан бапкерлер, төрешілер, спорт мамандары жиналып жиын өткізді. Ел боксының кем-кетігін қалай бүтіндейтінін талқылады, жоспарларын түзді. Осы бапкерлер бір-бірімен танысып, табысып, шеберліктерін бөлісті. Жасы үрлісті әлі де сақтап, жүлгесін үзбей жалғастырып келеді.

Жуырда маған Өзбекстандағы жолдас жігіттердің бірі, бапкер бейнежазба жолдады. Қарасам, қарақұрым жастар жүгіріп барады. Сосын әлгі досымнан сұрадым «бұлар кімдер» деп. «Ұлттық құраманың оқу-жаттығу жиынына шақырылған боксшылар» дейді. Саны қанша екенін білдім, үш жүз бала жүр. Тек боксшы саны, оның сыртында бапкерлері бар. Жергілікті мекемеден, одан сырт орталықтан қаражат бөлінеді екен. Осы үш жүз баланың ішінен 10 боксшыны таңдап алып, шындау қандай керемет! Біз сексенінші,

токсаныншы, тіпті екі мыныншы жылдардың басында өзбектерден бір бас жоғары болдық, бокс спорты бойынша. Қазір енді қараныз, кешегі Токио төріндегі жазғы Олимпиада ойындарын. Олардың еншісінде бокстан 1 алтын бар.

Jas qazaq: Токио жазғы Олимпиадасында сенім артқан боксшылар қиай жеңілді емес пе?

Жұмабек Өмірзақов: Біздің құрама Токиоға ұшқанға дейін АІВА-ның бокс академиясында жаттығып, сол жерден Алматыға келді де ұшып кетті. Бокс академиясы қайда орналасқанын білесін, таудың тепсенінде, теңіз деңгейінен қаншама биік. Токио, керісінше, теңіз деңгейінен төмен. Боксшылар жекпе-жектерінен бір апта бұрын ұшып барды. Таудан түскен адамның тым төмендегі температураға үйренісе алуы ұзактау. Жеңіліске бұл басты себеп емес, бірақ. Жалпы боксшы болсын, спорттың басқа түрімен шұғылдансын, адам темір емес қажитын, күш-қайраты кемитін кезеңі болады. Мысалы, Василий Левит. Бес жыл бұрын Рио жазғы Олимпиадасында Левит қандай қарулы еді! Тіпті финалда ресейлік боксшыны ұтқан да, бірақ төрешілер бұра тартты. Сол Левитті біз Токио төрінде жоғалтып алдық қой. Олимпиаданың алдында, яғни 2019 жылы Азия чемпионатының жартылай финалында оңтүстіккореялық боксшыдан нокаутпен ұтылды. Токио Олимпиадасында испандық боксшы сұлатып түсірді. Қазақта мақал бар, «Өткел үстінде ат ауыстырма» деген. Василий Левит

Рио Олимпиадасынан кейін астанамыз Нұр-Сұлтанға көшті, жеке бапкерін ауыстырды. Бапкер ауыстырған ең жаман нәрсе. Жаңа бапкері секендеп секіруді үйретті. Кокан-кокан етіп секіріп жүру деген «ескі мода» ғой. Азия чемпионатында көрістен де осылай секендеп жүріп, нокаутпен жеңілген. Бұл жолы да сол көрініс қайталанды.

Қазір ерінбегеннің бәрі боксты сынап, боксшыларға ауыр сөздер де айтылды. Алда енді әлем біріншілігі тұр. Біздің құраманың құрамы сексен пайызға жанарады делі, бұл қаншалықты оң нәтиже беретінін уақыт көрсетеді.

Jas qazaq: Токио Олимпиадасына АІВА-ны араластырған жоқ, шеттетіп жақындатпады. Соның өзінде де бұра тартушылық болды, жекпе-жектер сатылды дейтіндер көп.

Жұмабек Өмірзақов: Спортта сауданың жүретіні рас. Мәселен, бокстағы үлкен сауда-саттық 2008 жылы Бейжін Олимпиадасында болды. Әлемде бокс державасы атанған Куба боксшыларына бір алтын да бұйырмалды. Бәріне күйе жақпаймын, бірақ кейбірі ақшаға сатылғаны анық. Куба кедей ел, боксшыға жекпе-жегін 50 мың АҚШ долларына сатса, жетіп жатыр, жырғап қалады. Токио Олимпиадасында саудагерлер болды ма, болмады ма, айта алмаймын.

Jas qazaq: Дәреже денгейі өзімізбен қарайлас елдермен салыстырғанда, біз спортшыларымызды әспеттеуден уялмаймыз. Мемлекеттің беретін сыйақысы, пәтер, көлігінің сыртында жекелеген атымтай-жомарт азаматтар да ат мінгізіп, оқалы шапандарын жауып құрмет көрсетеді. Кейде осындай құрметтің кейбірі өсіре көтермелеуге ұласып, спортшының танауы көк тіреп қалмай ма деп ойлайсың.

Жұмабек Өмірзақов: Жаңа айттым ғой, спортшы кәсіби мансабында биік шыңға шығуы үшін аз тер төкпейді, жұмсалатын капитал да көлемді. Денсаулығын құртады — бір, материалдық шығындалатыны тағы бар. Соның өтеуіне мұндай қошметке бөленгені жақсы. Бірақ кілттипаны да бар мұның. Спортшының жеке бапкері атанып жүргендердің арасында «күріштің арқасында күрмек су ішіптіңі» онтайлы пайдалануды көздейтіндері болады. Шәкіртін қалайда Олимпиада чемпионы, не болмаса жүлдегері атандырып, өзі де сый-құрметтің ортасына топ ете түскісі келеді. Осыған жетуі үшін болмай жатса, ұятты жыып қойып, арсыздыққа да барудан арланбайды. Ондайлардың көкейіне «менің шәкіртім елдің туын көтерсе екен» дегеннен гөрі «қалайда қаржыға көмілу керек, дүниені қағып тусу қажет» деген дәме ұялап алады. Осы жағы да бар.

Jas qazaq: Қазір қоғамда талқыға түскен Назым Қызайбайдың жеке бапкері болдының.

Жұмабек Өмірзақов: Назым — өте талантты қыз. 9-сыныпта әкесінің ағасы, әлде кіші әкесі ме, ертіп келді. Талдырмаштай ғана қара қыз, бірақ қимылы ер балаға ұқсайды. Баскетболға барсам дейді. Алайда ертіп өкелген ағасы маған «көрінізің, боксқа ыңғайы келе ме?» деді. Күш-қуатын сынап көріп, турникке тартылды. Ер балалардан да артық күші бар екенін байқадым. Сосын өте қағыыз, айтқаныңды қағып алады. Боксты бастаған соң бір жылға жетпей, жастар арасында ел чемпионы атанды. Содан ары қарай жеңісті жолы басталды. Түрлі кедергі мен жол кесуді бірге көріп, тар жол, тайғақ кештік. Қазақ хандығының 550 жылдығына орай өткен Алматыдағы бір басқосуда айттым: «Біле білсеңдер, Назым Қызайбай осы 550 жылдың ішінде әйелдер арасынан шыққан тұңғыш әлем чемпионы» деп.

Jas qazaq: Қандай кедергі болды, өз ішімізде ме, жоқ сыртта ма?

Жұмабек Өмірзақов: Оңтүстік Кореяда өткен әлем чемпионатына баратын делегацияның тізімінен мені сызып тастады. Өзіміздің дәкейсымақтар сол бағығ. Назымды да бір емес, бірнеше рет жекпе-жегінде «қысып», жеңісін бермей қойды. Әлем чемпионатына қатысу үшін Оңтүстік Кореяға жеткеніммен қонақ үйден орын бермеді. Өз қалтаманн төлеп тұрдым. Ақшамды үнемдеу үшін таңғы асты ғана ішемін де әлем чемпионаты өтіп жатқан спорт кешеніне жаяу барамын. Екі орта 7-8 шақырым. Түнде жекпе-жек аяқталған соң таксиге төлеп, қонақ үйге қайтамын. Таңғы аспен ғана күні бойы ашқұрсақ жүремін. Назым сол әлем чемпионатында жеңіске жетіп, Қазақ елінің тарихында тұңғыш әлем чемпионы атанды. Несін айтасың, аяқтан шалу, орға итере салудан тым шеберміз.

Тағы айналып соққандай болдым, бізді жарға жығатын — жершілдік деген жаман әдетіміз. Әсіресе, спортта бұл қатты белен алып барады. Әркім өз көрпесіне қарай тартып, өзінің жерлесін, не болмаса, руласын шығаруды көздейтіні өкінішті. Осындай сорақылығымыздан қаншама таланттар тасаланып жатыр.

Сұхбаттасқан Қуаныш КӨШЕК

Өмірдің өзінен

Алматының шетіндегі үлкен базардан шықтық, Ығы-жығы көлік, сапырылысқан адам. Бұл маңда үлкен көпір салынып жатқандықтан, көлік көптелісінің көкесі осында. Кенет темір-терсек артылған есек арбаға көзім түсті. «Тыпыршыған» темір тұлпарлар сияқты емес, арбаны сүйреп келе жатқан қара есек асықпайды.

Арбакеш апай да азан-қазан шуды елемейтін сияқты. Қара жолдың бойында күнде көре бөрмейтін көрініс қой. Соңынан қуа жөнелдік.

Шанды жолмен қуып жетіп, әлгі арбаны тоқтаттық. Аяқ астынан сап ете қалған бізге апай абдырай қарады. Журналист екенімді, ерекше кейіпкер іздеп жүргенімді айтқан соң көңілі орнына түскендей. «Жүре әңгімелессейің» деп арбаға міндім.

- Апай есіміңіз кім? Қай жердің тумасысыз? Жасыңыз нешеде?
- Есімім — Гүлжамал. Көрші Өзбекстаннан биыл ғана келдім. Жасым алпыстан асты.
- Есіміңіз әдемі екен...
- Гүлжамал деп марқұм әжем қойған. Біздің ауылда сұрапыл соғыс кезінде Гүлжамал деген кісі болыпты. Бүкіл ауылды бір үйдін адамындай біріктіріп, қысылтаян кезде барлығын басқарып, ауылдағы кемпір-шал мен бала-шағаға бас көз болған батыл адам болған екен.
- Бұл жерде пәтер жалдап тұрасыздар ма? Отбасыңыз қайда?
- Өзім бес қыз, бір екі ұл тәрбиелеген көпбалалы анамын. Қыздарымның барлығын өз ұяларына қондырдым. Енді кенже ұлымызға жеке там соғып берсек деген ойымыз бар. Өйткені үлкен ұлым үйлі-баранды. Кішісі алдағы күндері үйленемін деп отыр. Сол үшін әкесі екеуміз биыл жазда осы жерге келіп жұмыс істеп жатырмыз. Пәтер жалдап тұрамыз. Бір бөлмеге 15000 теңге төлейміз. Кереметтей жағдайы жасалмаса да, суы жанында, жарыңғы қосулы. Жазғы уақытта тұруға болады. Менің жұмысым осы — есекпен темір-терсек жинаймын. Күйеуім көлік жүргізеді. Денсаулығымыздың барында балаларымызға көмектескіміз келеді.
- Бұл жұмысты қалай таптыңыз?
- Біздің таныстар жылда келіп, жұмыс істеп жүр екен. Солар арқылы осы жұмысты таптым. Шыны керек, жаның тыныш, өз-өзіңе бастықсың. Ешкімге есеп бермейсің.
- Есекті сатып алдыңыз ба?
- Есектің иесі бар. Күніне 1000 теңге төлейміз. Бірақ жем-шөбі мен арпасы өзімізден. Сондықтан есекті асырауға да қаржы кетеді. Қазір бір қап арпаның өзі 2000 теңге.
- Жұмысты нешеде бастайсыз?
- Жазғы күндері таңғы алтыда тұрып шығып кететінмін. Қазір күн қысқара басталды. Күзгі уақытта сағат жетіден кете шығамыз. Түске дейін біраз зат жинап келуге болады. Есегім болдырмаса, түстен кешке дейін де жүріп қайтамын. Ешкімнің ала жібін аттап жатқан жоқпын. Маңдай терімзбен тапқанымызды өткізіп, күнделікті ақшамызды жинап жүрміз.
- Бір күндік табысыңыз қанша?
- Әр күні әрқалай. Кейде 5000 теңге табамын. Бір күні 10000 теңге тапқан күнім де болды. Ал кейбір күндері түк таппай, бос қайтамыз. Ең бастысы, ерінбеу керек. Бүгін түк таппадым деп қапалануға болмайды. Өйткені бұл — өмір. Күнде жолын бола бермейді. Сондықтан ерінбеу керек. Өзіміз құры жатқанша бала-шағаға көмек болсын деп тырысып жүрміз.
- Жұмысыңызға кедергі келтіретін оқиғалар болды ма?
- Жоқ, көп адам көмектескісі келіп тұрады.

Тіпті кейбірі керек емес затын арнайы көшеге шығарып

дайындап қояды. Адамдардың ондай қамқорлығын көргенде «адамгершілік» деген нәрсе әлі де бар екен ғой деп қуанамын.

- Гүлжамал апай, қазір айналамызда қайыршы көбейді. Тіпті аяқ-қолы балғадай азаматтар қолын созып отырады. Маңдай термен ақша тапқысы келмейді. Ондайларға не айтар едініз?
- Мен ондай адамдарды жалқау деп ойлаймын. Қазіргі жастар бейнеттен қорқалы. Артық жұмыс істергісі келмейді. Дені сау адамға қашанда бір күрек табылады. Маңдай терінмен тапқан адал ақшан ғана бойына дариды. Сондықтан дені сау бола тұра, өтірік тіленетіндерді құптамаймын. Мүмкіндігін бар ма? Жұмыс істе. Аяқ-қолын сау ма? Жұмыс істе. Менінше, адам енбектен ешқашан қашпауы керек. Біз де жолдасымыз екеуміз алпыстан ассак та, балалар мен немере қамы үшін деп әлі күнге енбектеніп жүрміз. Шамамыз барда қандай жұмысты болса да істеуге даярмыз. Ертелі-кеш есекке отырып алып құр жүреді деп ойлаамыз, арасында ауыр темірді де көтереміз. Бірақ ешкімге өкпем жоқ. Ең бастысы, отбасыма адал енбегіммен тапқан табысымды жіберіп отырмын. Басты қағидам да осы — ерінбей енбек ету.
- «Интервьюдің» қызығына түсіп, темір-терсек қабылдайтын орынға да жетіп қалыппыз. Гүлжамал апаймен қоштасып, арбадан түстім.

Арбакешпен әңгімелескен Макпал НОҒАЙБАЕВА

«Ақиқат» журналының мерейтойы

(Басы 1-бетте)

Десе де, қазір аудитория сенімді әрі сапалы деректерге көбірек жүгінеді. Сондықтан кәсіби деңгейі жоғары ақпарат көздерінің тасы өрге домаламақ. Бұл ретте жалпы мерзімді баспасөзді қалай түсінсек болады десек, ол — санаға сыналап енетін сара сөздің тасқа басылған қалыбы. Ол — сілтесен семсерін, қорғансаң қалқанындай құдіретті қару. Ол — миллиондар назар салып, құлақ түретін насихат аудиториясы. Ол — уақыттың жан-жүйе тынысы, заманның бағдаршысы. Қазақша шығатын басылым — қазақ ұлтының кешегі тынысы, бүгінгі танымы, ертеңгі тарихы. Демек қазіргідей информатика мен интернет жүйесі қарыштаған техника ғасырында да газет пен журналдың рөлі ешқашан төмендемейді.

Өз дәуірінің үні бола білу — кез келген бұқаралық ақпарат құралының пешенесіне жазылмаған бақыт. Бүгінгі күні ғасырлық межеге жетіп отырған «Ақиқат» журналының тарихы терең, тағылымы бірнеше ұрпақтың жадында. 100 жыл бойғы оның әр нөмірінде ел өміріндегі қат-қабат қоғамдық өзгерістер сол қалпында оқырманға беріліп келеді.

мүмкіндігінің қаншама шектеулі, құрсаулы болғанына қарамастан, қазақ қоғамының, қазақ жерінің шын мәніндегі айнасы бола білді. Басылым сандарын ақтарып отырсаңыз, халықтың өмірі, қоғамдық сананың дамуы жөнінде шежіреге бергісіз мәліметтерді табасыз.

Мәселен, журналдың тұрақты авторлары патшалық Ресейдің отаршылық саясатының кеңес өкіметі тұсында да өзінің жалғасын тауып жатқанын, орыстардың қазақты тең азамат санамауын батыл сынға ала отырып, оның асқынған түрі ретінде жергілікті халықтың ең басты байлығы — жерін тартып алуы қазаққа өте қиын

бірінші кезекте маманға байланысты. Сөздің реті келіп тұрғанда, белгілі мемлекет қайраткері, ақпарат саласының білгірі Сауытбек Абдрахмановтың атағы жер жарған публицист Генрих Боровиктің журналист жұмысының қадірі жайында жазған естелігінен үзінді бере кетсем бе деймін.

«Мына дүниеде өзінің бір өмірінде жүздеген жандардың өмірін сүріп көргендей күй кешетін, ондаған кәсіп иелерінің тыныс-тіршілігін сезінетін екі мамандық бар. Олардың қандай мамандықтар екенін білесіздер ме?» деген еді Генрих Авиэзерович. Қол көтерген жігіт: «Біреуі актер мамандығы. Актер патша да болады, бақташы да болады, солдат та болады...» деген тұрғыда айтты да тоқтап қалды. Басқа ешкім суырылып шығып, оның сөзін толықтыра қоймады.

Күтіп тұрмыз. «Екінші мамандық — журналист» деді мэтр. Бәріміз серпіліп сала бердік. Сөйтті де, сөзін былай жалғалды: «Журналист бір аптада дәрігердің, келесі аптада мұғалімнің, одан кейінгі аптада спортшының ішкі дүниесіне еніп, солардың кейпіне кіріп жатады, сол мамандықтардың бәрінің де жай-жапсарын жалпылама болса да жан-тәнімен сезіне алады. Сондықтан да сіздер — адамға бір-ақ рет берілетін

Тағдыр

Бір ғана мекемеде тағдыры сан қилы жандар жиналыпты. Өмірдің бүкіл ауыртпалығын көрген кейуана да, талай шәкіртке дәріс берген профессор да, кезінде байлығы асып-тасығандар да осы арадан табылады. Жер бетінде жалғыз қалған, ешкімі жоқ аядар паналайтын орын сияқты көрінеді. Бірақ бауыр еті баласы бола тұра, туған ата-анасын осында қиып тастап кетіп жатқандарды да көрдік. Жасы келгенде тағдыр тауқыметін көру кімге болса да ауыр тиеді ғой. Дегенмен осы қарттар мекеніне айналған үйден бақытын тапқандар да бар екен. Олар — осында табысып, некесін қидырған Гүлбара әжей мен Мұқаш ата.

Жасы сексеннің сенгірінен асқан қарттармен сөйлесу бақыты

Естуімізше, мемлекет құпиясы саналатын заттарды тасыған екенсі...

— Иә, бәрі рас, — деп жауап берді Мұқаш ата. — Мен Ұлы Отан соғысы кезінде дүниеге келіппін. Сегіз бауырымның бәрі дүниеден өтіп, әкем де соғыста қаза тапты. Анамнан да ерте айырылып, барар жер, басар тауым қалмады. Қыстың қақаған суығында молаға түнеп, аман қалған сәттер болды. Ержетіп ес жиганда ауылдан қашып, Алматыдағы теміржол училищесіне оқуға түстім. Екі жылдан соң тәмамдадым. Машинистің көмекшісі болып біраз жыл жұмыс істедім. Бойымдағы білім мен тәжірибемді көріп, көп кісілер жұмысқа шақырды. Украинаға, Германияға да кетіп жоғары лауазымды тұлға атануға да болар ма еді?! Келіспедім. Өйткені үйде

ҚАРТАЙҒАНДА КӨҢІЛ ҚОСҚАН

бұйырып, бірден әңгімеге тарттық. Сөзді Гүлбара апаның өзі бастап кетті:

— Мен анамнан небәрі үш айымда жетім қалыппын. Туған ата-анам болмағандықтан, қиындық көрген кездерім өте көп болды. Тіпті нағашы апамның өзі бала күнгі тентектігім үшін босана салып берген нәрестесін бауырымызға бастық. Өз баламдай бағым-қағып, ер жеткенше бар мейірімдіміз соған арнадым. Кейін отау құрған соң ол менен теріс айналды. Баламның жары ұйғыр келінім мен екі немерем мені қатты сыйлайды әрі құрметтейді. Жәні хабарласып келіп тұратын, қарантин болғалы бұрынғыдай бөлмеге дейін келе алмайды. Естуімше, екі немеремнің әкесі оларды да тастап, басқа бір әйелмен неке қидырып алған көрінеді. Анасын қараусыз қалдырған адамға отбасын тастап кету қиын емес секілді. Осы мекемеге келіп, қазір қызметкерлеріне тек алғыстан басқа ешнәрсе айтпаймын. Жуындыратындар да, жатар орнымды жинастыратындар да осындағы жастар. Бәрі өз баламдай болып кеткен десе де болады.

— Әже, сіздің басқан кешкендеріңізге қарасам, тағдырдың өзі әділетсіздік танытқан сияқты. «Қолда барда алтынның қадірі жоқ» дегенді түсінбейтіндер де аз емес. Өзіңіз қай ісіңіз үшін қатты өкінесіз? — деп сұрадым.

— Өмірде адам басынан небір жайттар өтеді ғой. Мандайға жазылғаннан асып кете алмаймыз. Алайда өткен өміріме еш өкпем жоқ. Адамға жасаған жақсылығым одан қайтпаса да, Құдайдан қайтатынына сенімдімін. Ал қазір жанымға ең қатты бататын бір ғана нәрсе бар. Осындағы бізге қарайласатын қыздар бізді өз ата-анасындай сыйлайды. Студенттер де «әжелер» үнемі келіп тұратын. Сондай жігіттердің бірі — 8 марта бір шок гүлі мен тортын құшақтап келіпті. Қуанғаннан не күлерімді, не жыларымды білмей, дел-сал күйге тап болдым. Міне, төбемді көкке жеткізген де, жүрегіме ауыр тиген де осы болды. Өзім өсірген қарадомалағым, тіпті сөйлеспей кеткенде, мені білмейтін, танымайтын адамның осындай мейірбандығы қатты толғандырды. Енді кімге де болсын тілеген жамандығым жоқ, өмірдің өзі алдына әкелгенде көрер...

— Мұқаш ата, жастарға үлкендердің өмірі қашанда қызықты ғой. Сіздің де көрген-білгеніңіз аз емес шығар.

Қоғам дамуына өлшеусіз үлес қосқан басылым халықтың дәуірге арнаған үні мен жыры, сыры мен мұңы бола білді. Бейнелеп айтсақ, ол ішіденің аптабы мен аңызғында сан адамды саясында паналатқан ақпарат атты әлемдегі ғажап бір бәйтерек іспетті. Талай адамға сол бәйтерек өзінің ыстық, қамқор құшағын жайып жүрді. Бүгінде данағөй абыз жасына жетіп, әр оқырманның ақылшысына айналды десек, артық айтқандық емес. Сондықтан да журналдың толайым мерекесінің мерейі кешегі күндей шежірелі, бүгінгі күндей әсерлі.

Алғаш рет 1921 жылдың 15 қыркүйегінде Орынборда «Қызыл Қазақстан» деген атпен жарық көрген журнал, Кеңес Одағы билік еткен жылдарда «Ауыл коммунисті», «Коммунист», «Қазақстан большевигі», «Қазақстан коммунисті» болып өзгеріп отырды, заманның талабына сай әлеуметтік-саяси жағдайларға бейімделіп, жүктелген міндеттерді жүзеге асыруға өзіндік үлесін қосты. 1991 жылы еліміз тәуелсіздігін алғаннан кейін, көпжылдық тарихы бар басылым өзінің болашағын айқындап, жанаша мазмұнмен шыға бастады. Соған сәйкес, 1991 жылдың қыркүйек айынан бастап журнал «Ақиқат» деген атпен шығып келеді. Сондай-ақ, бұл басылым — Алаш баласының айтулы ардақтарын мәпелеп, қанаттандырған алтын бесігі. Халқымыздың Абдолла Асылбеков, Нығмет Нұрмақов, Смағұл Сәдуақасов, Ораз Жандосов, Кәкімжан Қазыбаев, Камал Смайылов, Сарбас Ақтаев, Жұмабек Кенжалин, Ақат Жаксыбаев, Нұрмахан Оразбеков, Темірхан Медетбеков, Самат Ибраимов, Аманхан Әлімұлы сияқты абзал азаматтары тізгінін ұстаған журналдың ел руханиятындағы қаншалықты биік мінбер болғанын көрсетеді. Ғасыр жылнамасын жазып, азаттық ансаған жиырмасыншы жылдардан егемендікке қол жеткізген тоқсаншы жылдарға дейін елінің қилы тарихын, халқының тағдырын өз бетінде хаттаған «Ақиқат» шын мәнінде ақиқаттың айнасы болды. Атап айтқанда, «Қызыл Қазақстан» журналы қатаң цензураның бақылауындағы оның

тигенін ашына жазды.

Абдолла Асылбеков 1921 жылғы Қазақстанда болған ашаршылық туралы нақты мәліметтерді ашық көрсете отырып, қарсы күресуге үндесе, Смағұл Сәдуақасовтың ұлт мәселесін көтерген «Ленин және ұлт мәселесі», Сәкен Сейфуллиннің «Октябрь һәм ұлт мәселесі», О. Исабаевтың «Ұлт мәселесі һәм Октябрь төңкерісі» атты мақалаларында қазақ халқының сол кездегі жай-күйі батыл айтылды. Осындай келелі мәселелермен қатар қазақ қаламгерлерінің алғашқы әдеби шығармалары да жарияланып тұрды. Нақтырақ айтар болсақ, Мұхтар Әуезовтің «Қорғансыздың күнін», Сәкен Сейфуллиннің «Тар жол, тайғақ кешуі» мен өлеңдерін, Бейімбет Майлиннің «Шұғаның белгісі» мен Тұрар Рысқұловтың тарихи материалдары, сондай-ақ басқа да көптеген әдеби еңбектерді айтуға болады.

Француз тарихшысы Шарль Ланглуаның: «Құжаттар жоқ жерде тарих та жоқ. Мемлекет жоғалған байлықты қалпына келтіре алады, жоғалған жерлерді қайтарып ала алады. Бірақ жоғалған құжаттарды қалпына келтіру еш мүмкін емес» дегені бар. Мұрағатта құжаттарға мұқияттылық қажет болса, БАҚ олардың негізінде өткен дәуірдегі азаматтардың ғұмырынан жарқын мысалдар келтіріп, ұрпақтың рухани жетілуіне ықпал етуі керек. Осы орайда, «Ақиқат» ұлттық қоғамдық-саяси журналы алдыңғы буын ағалар аманатына адалдық танытып, тәуелсіздік жылдарында тыннан түлеп, күллі Алаш баласы үшін аса қастерлі де қымбат әрі маңызды мақалалар мен толымды туындыларды лек-легімен оқырмандарына ұсынып келеді. Шөл даланы жарып аққан дариядай аталмыш басылым бетінде ел өмірінде болып жатқан сан қилы оқиғаларға қатысты жарияланған сараптамалық материалдардың оқырмандардың ойымен үндестік тауып, көпшілік көңілінен шығуы осы сөзімізге дәлел бола алады. Мұның бәрі, әрине, білікті қаламгерлердің арқасында мүмкін болып отыр.

Расында, қай саланың болмасын, қалыптасып, дамып, өркен жаюы

мына өмірде тіршіліктің барынша көп қырын көруге мүмкіндік жасайтын ең жақсы мамандықты таңдаған бақытты адамсыздар...».

Мінеки, бүгіндері осындай жақсы мамандық иелері, білгір басшы, шебер ұйымдастырушы Дәуіржан Төлебаевтың жетекшілігімен «Ақиқат» ұлттық қоғамдық-саяси журналы да абыройлы қызмет атқарып келеді. Нәтижесінде бұл басылым замана лебімен мүлдем жана деңгейге көтеріліп, мазмұны мен сапалық тұрғысынан айтарлық дәрежеде жетістіктерге қол жеткізіп, нарыққа негізделген ақпарат кеңістігінде айтулы орны бар екенін мойындатып отыр. Басылым қызметкерлері және оның тұрақты авторлары жазған материалдары «Тәуелсіздік толғамдары», «Көзқарас», «Өзекті мәселе, орамды ой», «Ғалым мінбері», «Тарих парактары», «Ақтаңдақтар ақиқаты», «Ұлттану», «Қоғам және заң» және өзге де тұрақты айдарларда жариялануда. Осылайша жұрттың жанына нұрлы сөздерімен нәр беріп, халқымыздың дана даралығын танытып, ұлттық келбетін сақтап қалуға атсалысып жатқан «Ақиқат» журналы, сайып келгенде, қазақтың жана замандағы ақыл-ойы мен санасының қалыптасуына белсенді жұмыс істеп келеді.

«Әр ұрпақ өзіне артылған жүкті жетер жеріне апарып тастағаны дұрыс, әйтпесе болашақ ұрпағымызға аса көп жүк қалдырып кетеміз. Кейінгі ұрпақ не алғыс, не қарғыс беретін алдымызда зор шарттар бар», — деп кезінде Ахмет Байтұрсынұлы жазған болатын. Олай болса, ұлттық рух пен ұлттық сананың кемелденуіне, ұлттық салт-дәстүріміз бен тілімізді, мәдениетімізді сақтауға, бағалауға, дамытуға серпін беруді жүзеге асыру және насихаттауды мақсат тұтқан «Ақиқат» ұлттық қоғамдық-саяси журналының ұжымына ел өмірінің айнасы болып, өз дәстүрлеріңізден жаңылмай, ғұбатты сара жолдарыңызды жалғастыра беріңіздер демекпіз. Сонымен қатар, алдағы уақытта да аталмыш басылымның атқарар жұмыстарының ауқымы зор бола беретініне, елімізді көркейтіп, өркениет көшіне ілестіруге өлшеусіз үлес қосатынына сенімдімін.

Кенжеболат ЖОЛДЫБАЙ,
«Бас редакторлар клубы»
РҚБ вице-президенті

Мәулен ЖЕКСЕНЫ

«Тезек төре – 200»

Алматы облысындағы «Сарыөзек-Жаркент» автожолының 40-шақырымынан оңға қарай 4-5 шақырым жерде, «Қарлығаш» аталатын шағын ғана ауыл бар. Жетісудың атақты сұлтаны Тезек төре Нұралыұлының қорымы сол ауылға таяу жерде орналасқан. Ал Кербұлақ ауданына қарасты Алтынемел асуының етегіндегі алқап ежелден «Мақпал» деп аталады. Сол алқапқа Тезек төре қорымы айшық беріп тұрғандай. Ұрпақтан ұрпаққа ауысып айтылып келе жатқан бұл қасиетті орынды, қазіргі күнде жергілікті тұрғындардың көбі көрсете алады. Ресей империясы заманындағы әскери карталарда Тезек төре қорымының орны сызылып таңбаланған.

Биыл шілде айының басында «Тезек төре – 200» халықаралық конференциясына дайындық ретінде Алматы және Нұр-Сұлтан қалаларынан келген ғылыми-танымдық экспедиция ғалымдарымен бірге болып, өлшеу жұмыстарын жүргізіп, олардың пікірлерін естудің реті келген еді. Аталған шара Тезек төрені зерттеуші ағайынды Азамат, Бағдат Ақылбековтердің бастамасымен және «Тезек төре» қорыны қолдауымен жоспарланды. Бұл бастама белгілі қоғам қайраткері, жазушы, академик, ЮНЕСКО-ның мәдениетті жақындастыру орталығының бас ғылыми қызметкері Нағашыбек Қапалбекұлының тікелей қолдауына ие болды.

Айтпақ ойымызды бастамас бұрын, Тезек төре жайлы аз-кем тоқталайық. Тезек төре Нұралыұлы 1821-1879 жылдары Жетісу өңірінде өмір сүрген аға сұлтан, Абылай ханның шөбересі. Ата тегі бойынша Абылай — Әділ —

ТЕЗЕК ТӨРЕ ҚОРЫМЫ ҚАРАУСЫЗ ҚАЛМАСЫН ДЕСЕК

қазақ халқының руханиятына сіңірген еңбегі өз алдына бір бөлек. Бүгінгі ұрпақ өсиетін өміріне азық, жырларын тұмардай тағынатын Сүйінбай, Түбек, Бактыбай, Құлманбет, Төребай, тағы да басқа қазақ жыраулары мен акындарын айналасына топтастырып,

болып жатқан мазардың орны кезінде сәулетті күмбез болғандығын бірден аңғаруға болады. Ұрпақ сабақтастығымен жеткен дерек бойынша, Тезек төренің әйгілі күмбезінің орны осы жер. Зерттеу жұмысы нәтижесінде күмбездің

күмбез бен қорымның қоршауын осы өңірге Ресейден жер ауып келген «переселен» деп аталған орыс мұжықтары жергілікті қазақтардың қарсылығына қарамастан, алғашында қорымның дуалындағы қыш кірпіштерді бұзып алып, өздеріне үй салып алған. Келесі кезекте күмбездің өзіне ауыз салып, тұтастай бұзып, оннан астам үй салып алады. Бірақ «қуаныштары» ұзағынан болмай, шамамен ақпан айында қатты жер сілкініп, соның салдарынан олардың тұрғызған үйлері түгелімен құлап, үйінді астында *(үлкендерден жеткен әңгімелерде 17 адам деп айтылады)* қаза табады.

Бұл оқиғаны естіген қазақтар жан-жақтан жиналып келіп: «Сендер, біздің көзі тірісінде әулие атанған хан иеміздің моласын қорлаптыңдар, сол үшін жазаларыңды алдыңдар», — деп орыс ауылын шабуға бекінеді. Халықтың наразылығынан қорыққан орыстар кірпіштерді арба, шанаға тиіп қорымның аумағына апарып, бей-берекет тастап кетеді. Сонша уақыттан бері ылғал мен күннің табиғи әсерінен кірпіштер үгітіліп, үйіндіге айналғаны осы күндерде анық көрініп жатыр.

Қорымның қазіргі аянышты жағдайын көзімен көрген облыстық ардагерлер кеңесінің төрағасы Ермек Келемсейіт: «Бұл біздің баршамызға, әсіресе, ардагерлерге сын болды. Тезек төренің қоластындағы қарашасы болған акын, күйші, батыр, шешен, билерге ауыл, мектеп, көше атауын беріп, ескерткіштер тұрғызып тастадық. Ал ханның өзіне бірде-бір елді мекен атауын бермей,

Нұралы —Тезек төре болып таркайды. Оның жастық шағы Ресейдің, Қытайдың және Қокан хандығының Жетісу жері үшін өзара тайталасқан уақытына сәйкес келді. Сондықтан азулы үштіктің арасынан жол тауып, өз қарамағындағы Жетісу жұртын аюға талатпай, айдаһарға жем қылмай, Қоканның қысымына да ұшыратқан жоқ. Ессіне, Ресейдің, Қытайдың, Қоканның да Тезек төремен санасуына тұра келді. Сондықтан Қытай империясы тарапынан Тезек төреге «Тәйжі» — «Кіші хан» лауазымы берілді. Ал Ресей патшасы 1849 жылы алтын жіппен безендірілген шекпен, 1850 жылы «ынталылығы үшін» деген жазуы бар алтын медаль, 1861 жылы подполковник, 1863 жылы полковник шенін берді, 1865 жылы 2-дәрежелі «Әулие Станислав» орденімен марапаттады. Қокандықтар да көп жағдайда Тезек төремен мәмілеге келіп отырды. Әсіресе, Қытай, Ресей империялары Жетісудың аса беделді тұлғасы Тезек сұлтанның қызметі мен көмегіне мұқтаж болды. Сонымен қатар Тезек төренің сол замандағы беделі мен ықпалы қырғыз халқына да кеңінен таралды. Мысалы, қырғыздардың сарбағыш және бұғы рулары арасында 1854 жылы орын алған қантөгісті тоқтатқаны тарихтан белгілі.

Уақыт өте келе, Ресей империясының отарлау саясатының Жетісу жерінде асқан қатыгездікпен күшеюіне қарсылық танытты. Ел-жұртын басқыншылықтан қорғау жолындағы әрекеттері үшін 1868 жылы орыс билестігі тарапынан айыпталып, 6 айға Қапалдағы абақтыға жабылды. Өмірінің соңына дейін әрбір басқан қадамын орыс тыңшылары аңдумен болды, тіпті ұзақ уақыт бойы ұйқамаққа алынып отырды.

Жетісу жеріндегі рулар арасында жер бөлісін әділ жасап, ағайынның араздығын түдйрмаған дипломат. Бұл Тезек төренің мемлекеттік қайраткер, азаматтық бітім-болмысы еді. Ал

олардың ұтқыр ой, ұтымды жырлары арқылы ақ пен қараны айырып, ел арасының берекесі мен ынтымағын ұйытып отырған данагөй. Реті келгенде акындарымен сөз сайыстырған, бірқатар күй шығарған өнер иесі. Қазақ: «Сегіз қырлы, бір сырлы» деген кастерлі бағасына ие ұлы даланың ұлы тұлғасы.

Оқырмандар тарапынан кейде «Тезек төре неге ұлы ғалым Шокан жатқан «Көшен Тоғандағы» қорымға жерленбеген, Тезек төре қорымы мен Көшен тоғанның арасы аса алыс та емес қой?» деген сұрақтар қойылады. Әйгілі Шокан Уәлихановтың ескерткіші осы «Көшен тоғанға» қойылған. Тезек төренің әкесі Нұралының ағасы Ералы сұлтан және басқа да сұлтандар жерленген.

Оның жауабын былайша пайымдаймыз: «...Тезек төренің әкесі Нұралының есімі 1825 жылғы жазбаларда кездеспегендігі, ол кісінің ертерек қайтыс болғандығынан шығар, олай болса, ауыз әдебиетіндегі «хан ием бес жасында жетім қалған...» деп айтылатыны шындыққа жанаспайды. Сондықтан бұл жерге алдымен, шамамен 1790 жылдары туып, 1825 жылдары қайтыс болған Нұралы Әділұлы Абылайханов сұлтан жерленген...». Кейін, 1860 жылы Жетісу өңірінде кенеттен таралған аса қауіпті індет-шешектен Тезектің 55-60 жастар шамасындағы анасы, ауызекі шежіреде айтылмайтын, бірақ тарихи құжаттарда есімі кездесетін, 35-40 жасар бауыры Шерәлі, 12 жасар ұлы Сәдуақас және кенже ұлы Санияз қайтыс болған. Тезек төренің ұйғарымымен олардың барлығы да осы Тезек төре қорымына жерленеді.

Жалпы сұлтандар қорымы үлгісінде қыш, саман, тас сияқты жергілікті табиғи материалдардан қоршай соғылған Тезек төре қорымы дуалының биіктігі 2 метрге жуық, ұзындығы 20, ені 15 метр, ал қорымның аумағы 300 шаршы метрдей болғандығы анықталды. Қоршау ішінде қазір үйіліп төбе

іргетасы қаланған бөлігінің диаметрі 8-10 метр болғаны анықталды.

Уақыт өткен сайын Ресей қысымының күшейіп, отаршылдық пиғылының арта түскенің дәл сөзіне білген Тезек төре шамамен 1877-78 жылдары көзі тірісінде, алдымен осы қорымды қоршатып, одан кейін өзіне арнап өте сәулетті, еңсесі биік күмбез соқтырады. Бұл күмбез туралы найман руының атақты Түбек акыны «Шаған Бұғыдан көрінді көк күмбезін...» деп жырлағаны белгілі.

1879 жылдың шілде айында Тезек төре қайтыс болады. Өсиеті бойынша өзі тұрғызып қойған осы күмбезге жерленген. Сол күндері қазақ даласына, иісі қазақтың қабырғасын қайыстырып, көңіл айтқан жыр сүлейі, замандасы Сүйінбайдың теңдессіз туындысы «Тезек төрені жоқтау» атты екі бірдей жоқтау өлені елден елге таралып, бүгінге жеткен асыл қазынаның бірі.

Ауыз әдебиетіндегі Сүйінбайдың, басқа да ақындардың Тезекке көңіл айтуы осы оқиғамең байланысты. Басқа да ет жақын ағайын-туыстарының бірқатарына да осы жерден топырақ бұйырған. Содан бастап, бұл қорым Тезек төренің отбасылық қорымы болып саналған. Сондықтан, Тезек төре оның аумағын қоршаған және ішінде өзіне де күмбез салдырған.

1890 жылдар шамасында осы өңірді зерттеген Омбы әскери гарнизоны экспедициясының сызған әскери картасында бұл қорым «Могила султана Тезека» деп көрсетілген. Осындай сәні мен салтанаты келіскен

ескерткішін орната алмағанымыз ұят болған екен», — деп өкінішін білдірген еді.

Тезек төренің тарихтағы орны, ізгілікті істерін өскелең ұрпаққа жеткізу мақсатында Алматы облысы әкімдігінің қолдауымен бірқатар игілікті істер атқарылуда. Атап айтар болсақ, 2010 жылы Сарыөзек-Көктал күрежолының бойында, Алтынемел асуының етегінде Тезек төре мен Бөлірлік шешенге арналған құлпытас-белгі орнатылды. Сол жылдары Тезек төренің ұрпақтары өз қаражаттарына «Тезек төре қорымына» құлпытас орнатты. 2017 жылы Елбасының «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы бойынша облысымызда 500-ден аса қасиетті нысан анықталып, республикалық комиссияның сарабынан өткен 51

нысан «Қазақстанның жалпыұлттық қасиетті нысандары» мен «Өңірдің қасиетті нысандары» тізіміне енген болатын. Сол тізім бойынша Шокан Уәлихановтың ескерткіші «Қазақстанның жалпыұлттық қасиетті нысандары» тізіміне, ал «Тезек төре қорымы» «Өңірлік маңызы бар қасиетті нысандар» тізіміне енгізілген. Биыл Алматы облысының әкімі Амандық Баталовтың қолдауымен Сарыөзек-Жаркент күрежолынан Тезек төре қорымына дейінгі аралыққа асфальт төселіп, келіп-кетушілерге жағдай жасалды. Былтыр Тезек төренің 200 жылдығы мен оның ұлы, қуғын-сүргін құрбаны Құдиярханның 170 жылдығы қарсаңында облыстық жазба акындар мүшәйрасын ұйымдастырып, бабалар рухы асқақтады. Сондай-ақ І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінде, облыстық мәдениет ошақтарында, аудандар да ғылыми-танымдық конференциялар өтіп, өмірі мен шығармашылығы туралы түрлі басылымда мақалалар үзбей жарияланып келеді.

Десе де, бұл жеткіліксіздеу болып тұр. Осы ретте өз тарапымыздан келесідей ұсыныс айтқымыз келеді: Қорымдағы 200 жылдан бұрын салынған көптеген бейіт, дуалы мен күмбез бұзылмай тұрған болса, халқымыздың сәулет өнерін көрсететін құнды тарихи жәдігерге айналар еді! Осы тұста бұл күмбез, қорымның дуалы, басқа бейіттер басқыншылардың «вандализмдік» арам пиғылымен, кісі қолымен бұзылып кеткен, олай болса, мүмкіндігінше, алғашқы нұсқасына сай қалпына келтірілсе, қайтер еді деген сұрақ туындайды!

...Егер «Тезек төре» қорымына мемлекет тарапынан көңіл бөлініп, қоршау-дуалы мен күмбезі жаңғыртылып, қайта қалпына келтірілсе және сол маңға автотұрақ, саябақ, асхана, қонақүй, әжетхана сияқты нысандары бар туристік кешен салынса, нұр үстіне нұр болады емес пе? Одан кейін тиісті жарнама жұмысын жүргізіп, алыс-жақын елдерден туристер тарту қажет. Бұл мәселе Шокан Уәлиханов жатқан жерге де қатысты. Ол жерге де аталмыш туристік кешен салуды, сондай-ақ ел ішінде «Жошы оры» немесе «Жошы араны» деп аталатын, кем дегенде 700 жыл бұрын қазылған, ұзындығы 60 шақырымға жуық ордың тас жол маңындағы бір бөлігін ашық аспан астындағы музейге айналдыру қажет деп ойлаймын.

Сол заманда жан-жақтан қысқан қауіп-қатерден елін аман сақтап, береке-бірлікті нығайтқан Тезек төренің күмбезі және қорымның қоршауы бұрынғы өзі жобалаған нұсқада қайта қалпына келтірілуі керек. Тезек төреге арнап ескерткіш қою керек. Шокан Уәлихановтың музейі сияқты Тезек төре атындағы музей ашылса, нұр үстіне нұр болар еді. Біз көрген Қарлығаш ауылы оның ресми атауы болғанымен, ел арасында Тезек төре ауылы деп аталады екен. Сол атауын неге қайтармасқа? Сонымен қатар Тезек төре күйші, айтыс акыны болған, басқа да қырлары көп. Сол үшін Тезек төре атындағы зерттеу институты құрылып, арнайы мамандар жұмыс істесе, рухани қазынамызды байыта түсер еді.

Қорыта айтқанда, болашақта туристік әлеуеті аса жоғары болатын, Шокан жатқан «Көшен тоған», «Жошы оры» және «Тезек төре қорымын» қайтадан жаңғыртып,

қалпына келтіру, маңына туристік кешендер салуды ұсынамын.

Алматы облысы Кербұлақ ауданында Шокан жерленген «Көшен тоған» — Көшен төре салдырған егістік суару каналдары — Шокан музейі мен ескерткіші — «Жошы оры» — «Тезек төре қорымы» — Тезек төре мен Бөлірлік шешенге қойылған ескерткіш — Алтынемел асуы — Алтынемел ұлттық қоры біріктірілген туристік бағыт ашуды да барлық мүдделі мемлекеттік органдардың, басқа да ұйымдар мен азаматтардың назарына ұсынамын.

Осындай игі істермен айналысатын еліміздегі үкіметтік емес ұйымдар, азаматтық, қоғамдық ұйымдар, ЮНЕСКО бөлімдері бар болса, қолдауларын сұраймын.

Қажет АНДАС, өлкетанушы Алматы облысы

Менің балалық шағым Түркістан облысы Төле би ауданына қарасты Қазақстан ауылында өтті. Біздің ауыл таудың етегінде, өзені сарқырап ағып жататын табиғаты ерекше мекен. Менен бір жас үлкен ағам мектепке баратын. Әжем екеуіміз оны мектепке әкеліп, үйге қайтатынбыз. Келесі оқу жылы басталып, менің де қатарластарым мектепке барды. Олар мектепке қабылданып жатқанда, әкем де мені білім ошағына ертіп барды. Бірақ сол күні жасым жетпей мектепке қабылданбадым. Оған себеп күз айында дүниеге келіппін. Ал мектеп жетіден асқан балаларды қабылдайды. Үш-төрт ай үлкендігі бар демесе, бәріміз бір жылда дүниеге келгенбіз.

Үй мен мектептің арасында өзен ағып жататын, көпірдің жанына келіп, мектептен қайтатын қатарластарымды күтіп отырдым. Олар жақындағанда тасты қарша боратып, мектепке бармағанымға құлды бір солар кінәлідей өш алғаным бар. Содан жылап үйге келдім. Әкем ертесінде мектеп директорымен сөйлесіп, мектепке қабылдандым. Үздік оқушы болмасам да, нашар емес, орташа бағамен оқыдым. Өнерге деген құштарлық кішкентай кезімізден пайда болса керек. Мектептегі хорда жеке дауыста ән айтамын. Түрлі үйірмелерге қатысып, Рәшид деген сыныптасым екеуіміз білім ошағындағы мәдени іс-шараның барлығынан қалмайтынбыз.

АЛМАТЫДА АДАСТЫМ

Әжемнің тәрбиесінде өскен баламын ғой. Жазғы, қысқы демалыста әжеміз бізді міндетті түрде Алматыға алып келетін. Алып шаһардағы музей, театр, саябаққа апарды. Әжемнің үйде экраны кішкентай ғана телевизоры болатын. Ондағы қазақша концерттерді бәріміз бірге тамашалайтынбыз. Бізді жас күнімізден өнерге баулуда әжеміздің де үлесі бар. Менің алдымдағы ағам да өнерге жақын. Өнер академиясын бітіріп, Алматыдағы М.Әуезов атындағы Қазақ мемлекеттік академиялық театрында қызмет етті. Біраз рөлдерді сомдады. Кейін бизнес саласына ауысып кетті. Отбасымызбен өнерге жақын болдық, музыкалық аспаптарда ойнайтынбыз. Әжемізбен қалаға баруға әдеттеніп қалғанбыз. Бір күні әжеміз біздің каникул басталмай жатып, Алматыға кетіп қалды. Жетінші сыныпта болсам керек, каникулға шыға салысымен, әкем маған пойызға билет алып беріп, жалғыз өзімді Алматыға салып жіберді. Бала болсам да, қай бекеттен түсіп, қандай автобуска отырып, ағамның үйіне баратын жолды білемін. Мен мінген пойыз Алматыға кешқұрым уақытта жетті. Бекеттен түсіп, аялдамадан бір автобуска отырдым.

Кеш болса да байқаймын, мен мінген автобус мүлдем басқа көшелермен жүйткіп келеді. Шатасып, басқа автобуска отырғанымды сонда білдім. Автобус вокзалға айналып келгенше түспей отырдым. Вокзалға жетіп ағамның жұмыс

Нұрлан ӨНЕРБАЕВ, Қазақстанның еңбек сіңірген әртісі

Аяғымыз мұз боп қатқанша сырғанаушы едік

орнына баратын автобуска қайта отырдым. Осылайша ағамның жұмысына келіп, кабинетіне кіріп келіп қатты жылап жібердім. Үлкен қалада осындай оқиғаға тап болғаным әлі есімде. Шымкент қаласында екі қабатты «Универмаг» деген үлкен дүкен болатын. Бірде әжемізбен сол дүкенді аралап жүріп, адасып кеткенім бар. Тәртіп сақшылары көмектесіп, әжемізге апарды.

ҚЫСТЫҢ ӨЗ ҚЫЗЫҒЫ БАР

Тау бөктеріндегі ауыл болғандықтан, қар ерте түседі. Қысы да өте әдемі. Ары-бері көлік жүргеннен таптаған жол тегістеледі. Сол кезде балалармен хоккей ойнаймыз. Мектеп пен ауылдың арасында өзен бар деп айттым ғой, сол өзеннің дөнімен сырғанап түсеміз, мектептен бері қарай қайтқанда да сырғанап түсеміз. Ата-анамыз қыс қалың болған соң, керзі етікгі күзде алып қоятын. Біз ол етіктің табанын асфальтқа сырып, бедерін кетіреміз. Әбден тегістеп сырғанауға бейім етіп қоямыз. Ал қыстағы суықта табаны жұқа етіктен су өтсе де, аяғымыз мұз боп қатып қалғанша ойнай береміз. Сол кезде әжеміз етігімізді шешіп, аяғымызды пешке жылытып беруші еді.

Үйдегі малға қарау, суару — біздің міндетіміз. Түскі уақытта қысты күні малды суару үшін өзенге айдаймыз. Біз сиырларды уақытынан кешіктіріп шығарамыз, сол кезде олар бірден өзенге қарай құлдилайды. Осы сәтте сиырдың құйрығынан ұстап біз де бірге сырғанаймыз. Бір кезде сиыр үйге қарай басын бұрады. Біз де сиырмен бірге үйге қайтамыз.

Жазып алған Макпал НОҒАЙБАЕВА

МҮКІС МҮЙІС

Ал түсініп көр!

◆ МАМАН ПІКІРІ

Бақыт ҚАЛЫМБЕТ, Алматы қаласы Тілдерді дамыту және латын графикасына көшу орталығы басшысының міндетін атқарушы:

«Қаладағы жарнаманың ілінуіне Алматы қалалық жоспарлау және урбанистика басқармасы жауапты. Бірақ шаһар көшесіне ілінетін жарнама ең алдымен бізге келіп, тексеруден өтеді. Біздің орталықта қазақ тіліндегі нұсқаны тексеріп, түзеумен айналысатын арнайы мамандарымыз бар. Біздің рұқсатымызды алғаннан кейін барып, жарнама беруші сол нұсқаны іле алады. Осы жерде «Қате неден кетеді?» деген сұрақ туындайды. Оның бірнеше себебі бар. Біріншіден, көшеге ілінетін әрбір билбордтың белгілі бір мерзімі мен оған төленетін қаржысы бар. Кейде жарнама беруші сол мерзімге үлгеру үшін ешбір тексерістпестен, қате жарнаманы іле салады. Іліп қойғаннан кейін барып, құжаттарын рәсімдей бастайды. Екіншіден, бастапқыда бізге әкелген нұсқасын дұрыс берсе, бізге өз нұсқасын көрсетіп, кейін жарнама ілген кезде мүлдем басқа эскизді ілуі мүмкін. Одан бөлек, жарнаманы аудартқанда арнайы кәсіби маманға жүгінбейді. Негізі, бізде осы саланың нағыз мамандары кездеспейді. Егер осы мамандыққа сұраныс көп болса, онда жастарымыз да осы мамандықты таңдар еді. Қазіргі таңда сапалы әрі мағыналы аударатын мамандар аз. Сонымен қатар жарнама берушілер арнайы маманға жүгінбей, аударма бюросына мәтінді аударта салады. Ал оның мәніне, мағынасына назар аударылып жатқан жоқ. Біз бүгінде қала көшелеріндегі жарнамаларға жіті қадағалау жүргізуді жоспарымызға енгіздік».

Әлеуметтік желі арқылы танылған әнші қыз Гүлмира Ізбасханова бүгінде ғаламтор жұлдызына айналды. Гүлмираның дауысы шырқау биікке ширыға көтеріліп, қайта сорғалағанда, делебесі қозған жұрт орындарында қозғалақтап қалады. Әні ерек, өзі бөлек бойжеткенмен жүздесіп, сұхбаттасауға құмартқан едік. Оның да сөті түсті.

Jas qazaq: Гүлмира, сені кішкентай кезіңнен білемін. 2004 жылы Шымкенттегі тойханалардың бірінде «жұлқынып» тұрып ән айтқаныңды көрген адамның бірімін. Одан кейін өзінді көп жылдар өткен соң «Қазақстан дауысы» тележобасынан көрдік. Кішкентай Гүлмира бой жетіпті, өзіндік стилі қалыптасыпты. Әзгермеген сенің өнерге деген сүйіспеншілігің сияқты... Сол тойханада ән салып жүрген балауса кыз, «Өнер» академиясында оқыған кешегі студент, бүгінгі жұлдыз Гүлмираның айырмашылығы жер мен көктей. Соншалық өзгеріске итермелеген не нәрсе?

Г.Ізбасханова: Стилімді арнайы ауыстырған жоқпын. Алладан бір сынақ келді. 2017 жылы қараша айында танертен ұйқыдан тұрсам, бүткіл денемді жара басып кетіпті. Содан шашымды тықырлап алуға тура келді. Себебі дәрі жаққан кезде

шашым кедергі жасалды. Емші, тәуіптер «көз тиген», «көз жара» деп айтты. Шашымды тақырлап алып тастаған соң бас киіммен, орамалмен жүрдім. Содан жұрт арасында «кыз ба, ұл ма?» деген сауал тарап кетті. Қазіргідей ақшасы не көкесі барлар ғана шығатын заманда менің ешкімім болмағандықтан, тыңдармандарыма бұл түрім қызық болғандықтан, осы стильді ұстандым. Ал сахналық образым, шаш үлгім, кәстөм, жалпы, стиль, бәрінің авторы — анам.

Jas qazaq: Сенін қазіргі стиліңе қатысты сыни пікір көп. Соны

Гүлмира Ізбасханова, әнші:

Әншінің бағасын халық береді

қалай қабылдайсың? Жалпы сыртқы ортаның ойы сен үшін маңызды ма?

Г.Ізбасханова: Шынымды айтсам, «бала сияқты», «еркек сияқты» деген сияқты сыни пікір көп айтылады. Олар, әрине, көзбен көргенін айтады. Ал менімен жеке сөйлескен адам қателескенін түсінеді. Әркімнің жеке ойы болуы тиіс. Сондықтан, менің тарапыма айтылған сыни пікірлерге түсіністікпен қараймын. Ешкімнің аузына қақпақ бола алмайсың ғой. Ешкімнің өмірі мінсіз емес. Сондықтан жұрттың сөзі менің өмір сүруіме, ән салуыма еш кедергі келтірмейді.

Jas qazaq: «Қыз жат жұрттық» деген сөз қазақтың санасына сіңіп қалған ғой. Гүлмираны ақ орамалмен көретін күн жақын ба?

Г.Ізбасханова: Ақын Төлеген Айбергенов: «Бір тойым болатыны

үлкен сахнаға шыға алмадым. Соның бәрін естіп, көріп, өмірде көп кедергілер мен қиындықтар кездестірген соң бір нәтиже шығармасам болмады. Ұлы Гетенің «1% талант, 99% еңбек» деген сөзін темірқазық етіп алдым да, күн сайын тынымсыз дайындалдым. Т.Жүргенов атындағы Өнер академиясын қызыл дипломға бітірсем де, талай долаларға бөйге баптасам да, алдымнан кедергілер кес-кестей берді. Әр әншінің мақсаты

сөзсіз менің, Дәл қай күні екенін айта алмаймын. Бірақ...

бірақ... Ешкімді де билетпей қайтармаймын» деген өлең жолдарындағыдай менің де бір тойым болатыны анық. Алла тағала менің де маңдайыма бір жігітті жазған шығар. Жақын деп айта алмаймын. Құдай бұйыртқан күні болады ғой.

Jas qazaq: «Нүрикамал» әнін Жұбаныштан кейін жүрекке жеткізіп орындаған осы Гүлмира болды». Бұл сөзді аталған әннің сөзін жазған Ханбибі Есенқаракызының аузынан естіп едік. Қайсыбір әнді жүрекке жеткізіп айтатын сезімталдығыңнан айналдық. Оның құпиясы неде?

Г.Ізбасханова: Қазір менің жасым 28-де. 6 жасымнан бастап анам мені ән өнеріне жетеледі. Әкем екеуінің қолында артық қаражаты болмағаннан кейін бойжеткенше

— әнді жүрекпен сезіп орындау деп ойлаймын. Сонда ғана нағыз әншіге айналады. Ал бағасын халық береді. Осы денгейге жеткенім — сол айналайын халқымының арқасы. Қандай пікір айтса да, қалай сынаса да, елімді жақсы көремін. Пікірін құрметтеймін.

Jas qazaq: Күнделікті өмірде танымал болудың пайдасы көп пе, зияны ма?

Г.Ізбасханова: Кішкентай кезімде айналамдағылар мені танып, суретке түссе екен деп армандайтынмын. Қазаққа, жалпы әлемге пайдам тиетіндей, сонымнан із қалатындай адам болғым келеді. Әуелі Алла, одан соң анам, содан кейін Инстаграмның арқасында әжептәуір танылдым. Танымал болудың зиянын көрмеппін.

Сұхбаттасқан Мәлдір КЕНЖЕБАЙ

БАСПАСӨЗ – 2021

Жазылу мерзімі	Қала	Ауыл
1 айға	279,24	297,86
3 айға	837,72	893,58
6 айға	1675,44	1787,16
12 айға	3350,88	3574,32

Жазылу мерзімі	Эврика пресс	Евразия пресс
1 айға	269	288
3 айға	807	864
6 айға	1614	1728
12 айға	3228	3456

Жазылу еліміздің кез келген «Қазпошта» бөлімшелері арқылы жүргізіледі

Жазылу индексі 65032

Бас редактор — директор
Срайыл Махатұлы СМАЙЫЛ

Редакция алқасы:

Қуаныш НҰРДАНБЕКҰЛЫ жауапты хатшы

Ғалия ҚАЛИЕВА
компьютер орталығының жетекшісі

Тілшілер мен қызметкерлер:

Гүлнар АХМЕТОВА — экономика, нарық

Макпал НОҒАЙБАЕВА — арнаулы тілші

Кәмшат ТӨЛЕШОВА — терімі

Айдос ҚҰСАЙЫНҰЛЫ — web-caim

Аймақтағы меншікті тілшілер:

Байкен ҚӨБЕЕВ —
Ақмола және Солтүстік Қазақстан
облыстары (8 778 910 45 34)

Қажет АНДАС — Алматы облысы
(8 747 706 13 82)

Баян ЖАНҰЗАКОВА — Атырау облысы
(8 702 426 69 05)

Мәриям АЙТБАЙ —
Шымкент қаласы

Ернұр КЕНЖЕБАЙ — шолушы

Ұлдай САРИЕВА — Батыс Қазақстан облысы
(8 705 150 48 30)

Кезекші редактор
Макпал НОҒАЙБАЕВА

Меншік иесі:

«Аманат Медиа» ЖШС

Директордың
орынбасары

Мейрамбек
ҚҰЛМҰХАМЕДОВ

Бас есепші
Расима
ӘКІМБЕКОВА

Газет 2004 жылы 14 желтоқсанда тіркелген.

2021 жылдың 03 маусымында ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі
Ақпарат комитетінде қайта есепке тұрып, № KZ68VPY00036247 күлөлігін алды.

Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.

Жарнама мәтініне тапсырыс беруші жауапты.

Газетте жарияланған материалдар мен суреттерді сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.